

Peština plačana v gotovini.

ŽIVLJENJE IN SVET

W. Wilson

Pred desetimi leti se je osvobodil naš narod s silo svojega odpora, z vero svojega svobodoljubja, z zmago srbske in zavezniških vojsk, z idealizmom Woodrova Wilsona

Fedenska revija

Štev. 17.

Ljubljana, dne 26. oktobra 1928

Leto II.

Desetletje se ponavlja obletnica velikih dogodkov v oktobru l. 1918. Ni ga zavednega Slovenca, ki se ne bi spominjal v teh dneh silnega zanosu, nepopisnega navdušenja, ki je prešinjalo naša srca ob preobratu slovenske zgodovine. Dalekosežni zgodovinski dnevi imajo čisto poseben čar, ki se ne poznavlja več, a kdor ga je doživel, ga ne pozabi. Marsikaj se nam že danes vidi odmaknjeno v legendarne daljave. Druge pojave presojamo znatno mirneje in skoraj objektivno stvarno, nekatere pa občudujemo in si mislimo: Kaj bi dali danes za tisto ognjevito vero, za fiste prešerne upe v bodočnost?

Mlajši rodovi, ki niso preživeli naših narodnostnih bojov, ki ne poznajo iz lastnih izkušenj našega narodnega ponižanja, bodo pač razumevali zgodovinski razvoj dogodkov v oktobru l. 1918., dejstva in sile, ki so privedle k popolnemu prelomu s habsburško monarhijo, a kipeče, opojno vino našega osvobođenja smo poizkusili samo mi, ki smo s trdno vero v svoj narod in njegovo pravico prehodili krvavo morje svetovne vojne. Mi, ki smo dolgo slušali na naših mejah plah, boječ utrip slovenskega srca, ki smo z gnevom v duši zrl, kako si tuj narod na naših tleh gradi postojanke, mi, ki smo v letih svetovne vojne zagledali grozoten prepad, v katerega je hotela pahniti ves naš narod tuja sila in smo pred tem prepadom, pod suknjami c. kr. vojakov, v taboriščih, v internacijah, v zaporih, v tajnih društvih in krožkih — gojili mržnjo in odpor nasproti tej sili, mi, ki smo klicali maščevanje in za verovali zrl na zapad, kjer so narodi velikih, starih demokracij oznanjevali in s krvjo in ognjem potrjevali načela, ki so tudi našemu narodu obetala življenje. Da, veličastje našega osvobođenja ni v samih dejstvih, ki so že prešla v zgodovino, v šolske čitanke, ni zgolj v tistih širokih linijah, v katerih se je gibal ves razvoj v dva tabora razdeljene Evrope, marveč je v silnem prehodu, ogromnem zamahu, usodnem sunku, ki ga doživljajo narodi in ljudstva samo v največjih dneh svoje zgodovine. Naša vera v svobodo, naše jugoslovensko prepričanje, naši demokratični vzori, vse to, kar se danes iskri v nas in nas podžiga s svojo normalno silo, je takrat plamenelo kot mogočen ogenj. Marsikatero naše dejanje tistih dni se nam vidi danes naivno, marsikateri načrt zgrešen, ta ali ona zamisel napačna; da, v tej čustveni razplamtelosti smo storili ne eno škodljivo dejanje, vendar je bilo vse to veliko in silno, ker je bruhalo spontano iz naših src. Naša revolucija ni požigala mest in vasi, a gorela so srca — v njihovem ognju je naš narod zapuščal staro, trhlo ječo dvoglavega črnega orla in se obrnil bratov naproti, da ustvari skupno z njimi veliko državo od Soče do Vardarja, od Dunava do Skaderskega jezera, od Mure do Adrije.

Poznejši razvoj dogodkov je marsikaj okrnil, odrezal od živega narodnega telesa cele njegove dele, pogasil zanos in navdušenje ter nas naučil realnega, treznega, premišljenega dela za narod in državo. Napak bi bilo, če bi vzdihovali za medenimi tedni naše svobode in zapirali oči pred jasnimi dejstvi, ki nas trdo bijejo v obraz. Če primerjamo l. 1918. z l. 1928., se nam pokaže kričeča razlika. Mi, ki smo pred enim desetletjem zanosno vzdikali svobodi, stojimo danes pred resno nalogo, da si s krutim bojem priborimo notranjo svobodo. Velike ideje in razpaljeni zanos so storili svoje: osvetlili so nam prehod iz tisočletne državne, socialne in kulturne podrejenosti v nezavisno narodno življenje. Zdaj je naša naloga, da si sami — hladno in realno — odredimo medsebojne odnose in da ustvarimo za narodnimi ideali tudi socialne, politično-moralne in kulturne vzore. Kakor je imel prevrat svojo elementarno mogočnost, tako ima deseto leto po osvobođenju svoje logične nujnosti in svoja neizprosna dejstva, ki jih je treba predružititi z bojem.

Zakaj boj je in ostane gibalno življenje. Od narodove kulture zavisi, ali je ta boj krvav ali pa se poslužuje kulturnih sredstev, toda le sanjači bi pri-

čakovali na torišču, kjer se odbija toliko nasprotujočih si interesov, samih blaženih idil miru in sloge. Vnanjo svobodo so nam prinesli zgodovinski dogodki na orožju zavezniških vojsk in na strnjenosti našega odpora, notranjo pa si moramo ustvariti z delom, z bojem, s čiščenjem, z združevanjem sorodnih si elementov. Ta proces ni tako nagel in revolucionaren kot je bil zgodovinski prevrat, toda brez njega ne bi bilo trdno to, kar nam je dalo osvobojenje pred desetimi leti. Vsak organizem utegnejo zadeti krize in bolezenski procesi; če je zmožen življenja, jih bo prebil s svojo notranjo silo in z izkušeno pomočjo onih, ki so zainteresirani na njegovem zdravju.

Lepo bi bilo, če bi se vrnil dnevi zanosa in vere pred desetimi leti, a lepo je tudi tako — v boju za svobodo, za ljudstvo, za državo — zakaj to in ono je ustvarjanje narodove zgodovine. Naj bi bila razočaranja še tako skeleča in nebo nad nami še tako temačno, vemo vsi: Blagoslovljen je bil trenutek, ko smo razbili Avstrijo, Bastiljo narodov, kakor bo velik dan, ko bomo lahko rekli, da je dobojevan boj za notranjo svobodo, enakopravnost in pravičnost. Nihče si ne želi povratka habsburškega gospodstva, za vekomaj so se zaprle z njihovim grbom zaznamovane črne bukve naše zgodovine. Ob desettletnici osvobojenja čutimo, da je ta svoboda trdno v nas, v našem duhu, v naši krvi, v vsem našem dejanju in nehanju. Ogenj 28. oktobra 1918. še ni ugasnil v nas in ne bo ugasnil, ker je večni; naši narodni ideali ga varujejo kakor Vestalinke. A čas velepa, da se je treba v svitu tega ognja boriti in delati. Danes, ko obujamo spomine na tiste dni, se zavedamo stare, preizkušene resnice, da se svoboda varuje in izpopolnjuje samo z bojem in delom, ne pa v pokoju in počitku.

BLAGOVEST MIRU

Mtč

Tihe, neme so poljane...

Lwów, 28. avgusta 1914
ob 9. uri zvečer.

C. i. kr. vojna komanda razglasa:
Da ne bo narod begal po lažnih vesteh, naznanjamo, da stoji naša vojska pri Lwówu na silnih pozicijah, katere trdno držimo in ne preti mestu nikaka nevarnost.
»*Slowo Polskie*«.

»Toliko in toliko tisoč Moskalov zaletih, toliko mrtvih, naši se sijajno bijejo...« Tako so zvenela prva vojna poročila. Toda od cesarjevega manifesta narodom do Diazovega poročila zmage je bila dolga pot... »Preden bo zarumenelo listje, bodo naši fantje doma...« Listje je orumenelo in odpadlo, pomlad je šla za pomladjo in listje je odpadalo, a bojna vihra ni prestala... Od paradnih pohodov poljskih legionarjev do opljuvanih polkov mrkih buntovnikov, od svežih divizij pri Pšemyslanih do trudnih maršev ob Piavi, od Lwowa do Judenburga in do Codroipe, od alarmnega signala trombe do poslednjega topovskega udara — je bila dolga pot...

Naj premerimo to pot, danes, po desetih letih, ko tem bolj živo zremo v davnino, čim bolj nas objema tok novega življenja. V katero plat naj krenemo? Težka je izbira, težka, zgodovinska snov preogromna. Ali naj gremo po sledi Janezov ali planincev? Naj krenemo po poti strašnih muk celjskih in mariborskih polkov, po sledi naših lovskih bataljonov ali po razoranih kolovozih kanonirjev? Z infanterijo ali z artiljerijo? Po neskončnih marših naših žilavih fantov ali na križev pot betežnih mož od črne vojske? Preveč je sledov, preveč spominov; pota se križajo povprek in počez, sled zabrisuje sled, v nemirnem omahovanju ne moremo ujeti mirnega pravca. Od Glinjanov do Gorlic, od Novega mjasta preko Dukle v Karpate, od Dnjestra v Bukovino in nazaj na Marmaroš v ogrske ravni, in trikrat, petkrat naokoli, nikjer obstanka, kajti avstro-nemškemu vodstvu se je vsiljevala opasnost slovanškega bratstva. Naj krenemo na soška tla in prisliškujemo strašni pripovedi 42-mesečnega umiranja zemlje? V Ju-

lijske in Karnske Alpe, v Dolomite in v južnotirolske višine, naj se prebijemo skozi strašno Kalvarijo od Adrije do Švice? Naj se pomudimo v močvirju Ruske Poljske, ali naj vprašamo ore, ki so morali v daljne dežele, ki so mrli žejni v vročih linijah Palestine; one, ki so umirali v daljnih argonskih lesovih, gnili v neskončnih flandrskih rovih. Naj

stih zjutraj je prišel v odseku regimenta napad infanterije, ob sedmih zvečer je bilo zopet vse mirno...« Bi poslušali dalje? Ne?

Cujmo pripoved žilavega našega fanti, ki se je trgal na begu v domovino skozi ognjene linije ruske revolucije. Povej, kako je bilo? — »Hm, imel sem malarijo, ležal docela izgubljen in

E. JUSTIN: Vojščak (lesorez,

zadrhtimo ob rjoventju Verduna? Verdun, nu, naš Škabrijel nam ne pove nič manj, morda še več... Kaj neki bi nam razodel nemi Fajtov hrib, kaj Sveti Mihél, Sv Marko, Mrzli vrh, Hudi log, Sveta Marija Tolminska? Ali naj prelistamo sezname izgub? Kaj neki hranijo kronike polkov s Kalvarije, z Oslavja, s Svete gore, Sabotina? »... Ob še-

zdravnik je ukazal, naj me vržejo med mrtve. Tedaj sem se osvestil, se pognal kvišku in zahropel, da ne maram v grob. Ruski zdravnik je strmel vame, jaz pa sem zbežal, in bežal sem, bežal štirinajst dni in noči... Drugega ne vem več...«

Pa ti kaj povej, ti od sedmega lovskega! V tistem zatišju Gorenjske ždiš,

med sočnimi lehami domuješ, zdrav si med njivami in srečen v pohlevni koči za gozdom. Pa tako si molčeč, kaj misliš, povej! Ej, tako slabo ti tudi ne gre. Ali še veš, kako je bilo v Kanalu? V našem Kanalu v nekdanjem mirnem času! Poznaš še Matildo, Rozalijo, Lucijo in pesem naših fantov v poletnih večerih, ko so dekleta drhtela ob Soči vodi, a tromba pela uspavanko... In še veš, kako je bilo na neskončnem križevem potu, kjer si se sleherni dan spominjal Kanala pa kislega kruha, vročih maršev in klicev trombe in živih rož... Še veš?

kjer. Žilav si, grčav, a križev pot te je dodobra zmučil.

In ti, neugnani, nepokorni planinec, si zdrav? V dolenskem gričevju si doma, v notranjskem gozdovju živiš, gorenjske planine so tvoje in po širnem Goriškem je razstresen tvoj dom. Ali še veš, kako je bilo živahno nekoč po letnih garnizijah? Se še spominjaš fantovskih pesmi na soškem mostu v Plavi ob mesečnih nočeh? Jutranji marši čez Korado v sočna in divna goriška Brda, v Cerovo, Gluho Vrhovlje, Kožbano, Medano, med močno briško vino, med

BEOGRAD, kamor smo zrl i. 1918. z zanosom in ponosom

Ah, bi šel malce pogledat tja čez med planince in jagre? Bi šel? Ne? Kakor se ti zdi, le reci in povej, kadar boš pripravljen, jagrček moj!

In ti od sedemnajstega. Živahen si, grčav, po Jezerskem popevaš, v savski nižini in pod Gorjanci domuješ. Se še spominjaš Celovca in drznih pretepov sedemnajstih, ki so vse mesto ustražovali? Si se popravil? Hudo te je bila zdelala pot. Ej, tvoja je bila res trda, mačehovska, povsod si bil, doma ni-

smokve in češnje, med breskve, oljke, murve in brajde in v vse tiste briške vasi sladkega spomina... Se še spominjaš vročih manevrov od breginjskega kota čez kobariške ravni na Kolo-vrat, na Srednje, ob Idrijci skozi Mišček, Zapotok, Markiče, Britof. V tistih blaženih časih, ko so goreli ognji po goriških višinah, ko je bolj in bolj prodiral naš živelj v centra, kot hudournik lomastil narodni val v ravno smer naravnega razvoja. Ej, bilo je veselo! A

zapele so trombe v veselih garnizijah od Matajura do Brd, zamajale se oljke in žilavi fantje odšli za klicem v daljne dežele. In povrnili so se na svoj brambni teritorij, ko je hlastnil obenj ogenj, a tedaj je zaplakala zemlja goriška... Ne tuje poljane, domače, domače so žgale, skelele do krvi...

In ti, žilavi Celjan! Trden si, močan, vsa Savinjska dolina je tvoja in Ptuj-ska gora tebi rodi. Nu, privoščim ti, saj si mnogo trpel doma in po svetu, a največ na svojem strašnem potu očiščenja. Sedeminosemdeseti je moral skozi pekel na Golgoto. — Kako pa Pulja se še spominjaš? Nu, tedaj ti ni bilo sile, gospodar si bil naše skrajne obale. Ej, v Pulju ste se bili stepili z mornarji!

Ivan Vuk

V okrilju Rusije

(Iz spominov vojnega ujetnika)

Pozdravljena...

Se sedaj je moji duši, kakor da gleda daljne ruske stepe, široke in neizmerne. Se sedaj mi je, kakor da gledam v tvoj obraz, ves iz belih lilij ustvarjen, okopan v jutranji zarji, obkrožen s kostanjevimi lasmi, dišečimi in mehki, da bi naslonil nanje svoj obraz, bičan od usode in življenja in bi zasanjal najlepše sanje. In tvoje oči, jasne in vzpodbujajoče, modre kakor nebo moje južne domovine, se mi smehljajo kakor v tistih dneh trpljenja in smrti.

Pozdravljena, Gabrijela...

Na menoj se je sklanjal tvoj obraz tiste dni, ko je stala smrt na pragu in prežala name z votlimi očmi. Tvoja bela, mehka roka ni pustila, da bi se približala moji postelji. In v nočeh, ko se je smrt tihotapila k meni in mi šepetala blodne sanje, ki so mi stiskale srce z obupom in strahom, sem začutil dihanje tvojih ust, rdečih kakor črešnjevske sad pod južnim nebom, in smrt je bežala in blodne sanje so izginile.

Pozdravljena, Gabrijela, sestra...

Obzorje je žarelo v tako ognjenem zlatu, kakor je to mogoče le na vzhodu. Priroda je molčala v pobožnem pričakovanju kakor zamaknjena v jutranjo molitev... Od zapada pa so se pojavljali temni oblaki. Vstajali so, ka-

Nu, vi vsi naši, kako se vam zdi? Bi šli zopet malo na pot? Hm, takole po sledi naših maršev, pogledat divne kraje našega očiščevanja, kjer smo mnogo izgubili... Nekdanje bojne mejnike, stare svoje znanke. Bi šli, fantje? Hm, morda spomladi, ko ozeleni gora. Ne daleč, zvečer bi odšli in ob jutranjem svitu smo tam. Potem pa, hm, kakor bo ste hoteli... Bi šli, fantje? Pa vi, drzni kanonirji in kavaleristi, ej, na polet, spočiti konji rezgetajo...

Nu, pa še ti kaj povej, ti, ki si marširal ujet v daljno batjuško Rusijo. In govori še ti, ki si pil jedko kupo robstva v deželi Solnca.

kor da gredo v boj proti solncu, vsi mračni in grozni.

Temna sila proti zlati svobodi.

Tedaj so me naložili na lesen, okoren kmečki voz. S slamo je bilo postlano in za vzglavje seno. Spredaj je sedel človek, zmečkan klobuk mu je tičal globoko na čelu. Tih je pel melodijo maloruske popevke, a obraz je pričal, da so njegove misli daleč od pesmi.

Jutranji zrak je bil svež in prsi so dihale svobodno. Rana pa me je skelala.

»Kako dolgo bomo vozili?«

Voznik je mahnil z bičem. Zdelo se mi je, da hoče s tem pokazati daljavo.

»Ne dolgo.«

»Do obeda?« sem vprašal in bojazen mi je bila v vprašanju. Zakaj vedel sem že, kako merijo Rusi daljavo.

»Do večera,« je rekel z glasom, kakor da to res ni dolgo.

Legel sem vznak.

Nad menoj se je vzpenjalo nebo, ki se mi še nikdar ni zdelo tako neizmerno in veličastno kakor tisti trenutek. Leže tako na okornem ruskem vozu, ujetnik, sem se čutil v neizmernem prostanstvu tako ničevega.

Že včeraj so me vozili ves božji dan. Vso vožnjo mi je tulilo na ušesa grmenje topov, besnečih kakor stekli vrati. Bila se je bitka že tretji dan, besna, krvoločna.

Danes ni več slišati topov. Samo vzdih se čujejo z voz in tarnanje ranjenih, ki jih pretresajo okorna vozila.

Vsak tresljaj, vsak sunek voza je bil kakor nož. In voz je cvilil in škripal, kakor bi bile naše bolečine tudi njegove ...

Vzplavalo je solnce in oblilo z žarki drevesa in strehe in vso zemljo. Robovi oblakov na zapadu so pobledeli kakor v zavisti nad lepoto vzhajajočega solnca.

Voznik je nategnil vajeti in zamahnil z bičem. Voz je zaškripal, rana je zasklela še bolj in šlo je po široki, peščen cesti ruskih step.

Voznik je molčal. Klobuk mu je zlezel na vrat, čelo mu je obsevalo solnce. Prenehal je peti in od časa do časa vzpodbujal konja z visokim glasom.

Nenadoma se je obrnil k meni.

»Si lačen?«

Mehkoba je bila v njegovem glasu. Bolesno sem se nasmešnil. Saj že od časa, ko so me pobrali na travniku, nisem imel nič v ustih.

Voznik je zmajal z glavo: »Mleka dobiva, potrpi!«

Čez nekaj časa je zopet vprašal:

»Ali te rana močno boli?«

»Vsak tresljaj mi je nov sunek.«

Popravil mi je plašč, kakor bi mi hotel olajšati bolečino.

»Kam so te?«

»Sem v nogo in prsi,« sem pokazal z roko.

»Krogla? Šrapnel?«

»Bajonet.«

Pljunil je na cesto od začudenja.

»Bajonet?! ... Pa še živiš?!«

Nasmejal sem se njegovemu čudenju.

»Pa zakaj se pobijajo ljudje?« se je obrnil k meni. »Nikdar se niso videli poprej, nikdar se ne bodo več pozneje.«

»Domovina,« sem rekel.

Zamahnil je z bičem: »E ... kaj!«

Nato je rekel tolažeče:

»Skoro prideva v vas in napiješ se mleka. Pravega ruskega mleka.«

Za kakšne četrte ure se je voz ustavil. Bila je vas, hiše s slamo in deščicami pokrite, cerkev s kupolo, pravoslavna, je bila lesena in borna.

Voznik se je ustavil, položil roke k ustom in kriknil: »Heeej ... Marusja!« Nihče se ni oglasil. Voznik je zaklical še enkrat zateglo: »Maru-usja!«

Oglasil se je ženski glas: »Kdo kliče? ... Vasilij Petrovič?«

»Da, Marja Ivanovna ... Hej, prinesi mleka! Ranjenca peljem. He ... ej ... mnogo prinesi! Ze dva dni ni nič jedel.«

»Tako, takoj!«

Začutil sem v tistem »tako,« sočutje in radovednost. Voznik pa se mi je nasmešnil.

»Napiješ se mleka in ozdraviš ...«

Marusja je prinesla polno posodo mleka, sladkega, še skoro toplega. Zadovoljno je gledalo brhko ruske dekle, kako sem pil.

»Ali je naš,« je vprašala in njene rjave oči so se vprle vame.

»Sedaj je naš. Bil pa je avstrijski,« je odgovoril voznik.

Oči dekleta so se široko odprle in v njenem glasu je bilo čudenje in radovednost.

»Avstrijec? Pa je tak kot naši ... Ranjen?«

»Da, ranjen,« sem pokazal levo stran prsi.

Marusja je pristopila bliže. »Tudi govori po naše,« je pogledala vprašujoče voznika.

»Govori, kaj pa, saj je iz Slavjanov, ki so v Avstriji,« je razlagal voznik.

»In pravoslaven?«

»Niso vsi Slavjani pravoslavni,« je razlagal voznik. »Ali v Krista veruje, kakor mi.« Nato pa dodal: »Ter ubija, kakor mi.«

Marusja ni odgovorila, gledala je na rano in vprašala: »Ali krvavi?«

Odgrnil sem plašč in pokazal belo obvezo okrog prsi s krvavim madežem.

Drobna roka Marusje se je dotaknila obveze in oči so ji postale vlažne. Pogledal sem v tiste vlažne oči ruskega dekleta in v njen obraz, ki so ga poljubljali žarki jutranjega solnca, in nisem se več čutil zapuščenega.

»Siromak,« je rekla z iskrenim glasom. »Čemu vse to?«

Voznik je mahnil z bičem. »Ne razumeš tega, Marusja,« je rekel in bol je bila v njegovem glasu. »Ali verjemi, da pride dan, ko boš razumela, ti in mnogi, ki sedaj ne razumejo. In takrat se ne bomo klali.« Tlesnil je z jezikom in voz je zastokal.

»Iskrena hvala ti, rusko dekle,« sem rekel po slovensko.

Razumela me je. Pokimala je z glavo in mi zamahnila v pozdrav.

»Odenj se,« je rekel voznik in me pokrtil še s svojo odejo. »Skoro se usuje dež.«

Nisem ga poslušal. Duša mi je bila pri solncu.

Voz je drdral in me stresal.

Bolečine nisem več čutil. Zdelo se mi je, da se je preselila v voz, ker je škripal in vzdihoval neprestano. Postalo mi je prijetno in udobno.

»Dobro se odeni,« je zaklical voznik.

A jaz se nisem ganil. Gledal sem v oblake, kako so se približevali solncu, tako pošastno črni in orjaški, da mi je od strahu utripalo srce . . . Kaplje dežja se mi jele padati na lica in bile so mi kakor poljubi, hladeči mi vroč obraz in suha usta . . .

Siroko se odpirajo moje oči. Gore gledajo poznane, vse prekrasne. Videl sem jih že . . . Kje sem jih videl? Da, tam na jugu. Glej, solnce jih obseva. Ej, trojka bistrokrila. Kako so mi poznani ti kraji, kako me pozdravlja šumenje poznanih gozdov in rek . . . Trojka bistrokrila, izborna letiš . . . Stepe si preletela, ruske stepe in sedaj si tu, na Slovenskem . . . Saj je le sen, kar sem videl, doživel . . .

Solze so mi stopile v oči.

»Kam si me pripeljala, trojka bistrokrila? Domov . . . K materi in k očetu, k prijateljem? . . . Kaj si videla moje neugasno koprnjenje? Glej, rodna vas je tam, na holmčku domek, bel se svetlika iz drevja . . . Očetov dom. Mati stoji na pragu in vsa srečna kliče očeta . . .

Ko sem se zbudil, je bila noč. Zvezde so gledale skozi nezagrnjeno okno. Električna luč je bila zakrita z gosto zelenkasto mrežico.

»Kje sem?«

Nad menoj se je sklanjal krasen in mil obraz, kakor da je ustvarjen iz belih lilij, obdan s kostanjevimimi lasmi, bogatimi in mehkiimi in velike modre oči so me božajoče pozdravljale.

»Spi, spi . . .«

»Kje sem?«

»V bolnici. Pripeljali so te vsega premočenega. Spi . . .«

Kakor da mi je šepetala mati, se mi je zdelo in zaprl sem oči . . .

»Spi, spi . . .«

Enakomerno so se vlekli dnevi v bolnici. Postajali so dolgočasni. Dolgočasno je postajalo vse tisto stokanje ranjenih, ki so ležali v dolgih vrstah, se premetavali, umirali . . . Samo nekaj

trenutkov je sijalo solnce v te sobane in redko kdaj je pogledal lunin svit vanjo. Potem pa je bilo zopet soparno in zatohlo.

Sredi vzdihujočih, umirajočih so hodile bele prikazni, edina uteha v carstvu obupa. Z ljubeznijo v očeh, s tolažbo, s požrtvovalnostjo v srcih so hodile neslišno noč in dan, dan in noč. Lečile so, čuvala, stregle, prevezavale in tolažile.

Videl sem na posteljah mlade ljudi z zlomljenimi nogami, prebitimi rokami, prestreljenimi prsi.

Prinašali so nove in njih strašne rane so pričale o besnosti vojne.

Rana se mi je hitro celila. Ali notranje krvavenje je rodilo posledice.

Smrti je stopala k vzglavju, polagala mi težko roko na pljuča, ter mi ustavljala dihanje. Njene oči so se pogrezale v moje in se mi dobrikale.

»Ne ubežiš. Zakaj bi se trudil . . . z menoj pojdi,« je vabila.

Moja usta pa so šepetaje klicala:

»Sestra Gabrijela!«

Prišla je in solnce je prišlo z njo. Njen obraz kakor iz lilij tkan, se je sklonil nad menoj. Smrti pa je odstopila in se obrnila na pragu:

»Ne ubežiš!«

Sestra Gabrijela, kakor da je slišala tisti posmeh, je zamahnila z roko in govorila:

»Živel boš, živel!«

Smrt je ugrabila soseda na desnici. Zvečer mi je še pripovedoval o mladi ženi in zlatolasem fantku. Hrepenenja polno je bilo njegovo pripovedovanje. Zjutraj, ko sem se prebudil, ga že ni bilo . . . Vzela je tudi soseda na levi. In še mnogo drugih so odnesli. Zdelo se mi je, da si trdovratno tare pot do mene.

Počasi, uporno, korak za korakom sem se umikal smrti, ki je stegovala koščene roko.

»Ne ubežiš,« se je rogala mojemu kašlju. »Ne ubežiš!«

Sestra Gabrijela pa mi je otirala znojno čelo in močila ožgana usta s hladilom: »Živel boš, živel!«

In nekoč je zdravnik rekel zadovoljen, da je dobil bitko, da je nevarnost minila.

Sestra Gabrijela se je smehljala. Njena roka mi je popravljala lase:

»Kako se počutiš?«

»Dobro, sestrice, jako dobro!«

Prisedla je k postelji. Njene modre oči so počivale na mojem obrazu.

»Silno si shušal. Tvoji te ne bi spoznali.«

Pogledal sem roke in pritrdil: »Ne bi me spoznali.«

»Si od daleč?«

»Od tam, kjer se dvigajo visoke gore in raste vino. Jadransko morje umiva obrežje tiste dežele.«

»Lepo je tam?«

Umolknil sem. Stok in vzdih ranjenecv so trgali tišino.

Sestra Gabrijela je prihajala vsak dan. In bilo je obema kakor da nisva tujca, kakor da se pozna že zdavnaj kakor brat in sestra.

Bila je zadnja noč v bolnici. Odpravljali so nas dalje v Rusijo.

V sobani je bil mrak. Enakomerno so dihalo speči. Kdaj pa kdaj je kdo v spanju vzkriknil, zastokal v nerazumljivem jeziku. Tiho so se odprla vrata in bela sestra je stopila v sobo. Približala se je moji postelji. Čutil sem v spanju njeno bližino in njen topel dih. Dolgo je stala, njene oči so božale moj obraz.

VI. Koželj

Skozi deželo lavorik

V oktobru l. 1918. je bila divizija gorskih polkov na oddihu ob Taljamentu. Proti koncu oktobra je prišlo povelje za odhod v strelske järke, in že naslednjega dne zjutraj je divizijsko poveljstvo z moštvom gornjeavstrijskih gorskih polkov odšlo. Le gorski polk Slovencev se je zopetnemu pohodu v strelske järke uprl ter ostal v Codroipu.

Po 30 km dolgem maršu smo prišli v mestece Pordenone. Že tu pa je nastalo nekako čudno razpoloženje: na obrazih moštva in tudi častnikov se je pokazal nekak strah. Kdor je spoznal resnost položaja in mu je bila sreča mila, se je umaknil in se vrnil domov, kakor je pač mogel, le divizijsko poveljstvo je vztrajalo na pohodu proti fronti. S težkim občutkom smo se odpeljali z vlakom do Cordegnana. Ob vsej vožnji so italijanski aeroplani obstreljevali in metali bombe na vlak. V Cordegnano smo se naglo poskrili po hišah. Proti večeru je prisopihal še en vlak moštva nekega ogrskega polka. Moštvo je bilo precej glasno in nezadovoljno. Ko so zaznali, da je v poslopih divizijsko poveljstvo, so pričeli streljati proti poslopjem. Ponoči so spravili Ogre naprej.

Sklonila se je: »Zbogom, sin juga!«

Slišal sem besede. Njen dih je pobozal moj obraz in mojih ust se je dotaknila toplota, nežna in sladka. V žilah mi je zagorela pomlad, vsa topla in krasna . . .

Gabrijela je odšla. Prebudil sem se.

Pogled mi je begal po sobani. Vse je spalo. Luna je lila svojo luč skozi okno.

. . . Tista solza, sestra Gabrijela, ki je blesnila v tvojih očeh, ko je odhajal vlak, tista solza mi je drag spomin.

Skrila si jo pod dolgimi trepalnicami, a vendar sem jo videl, prelepo in blestečo, sestra Gabrijela . . .

In še sedaj mi je, kakor bi gledal daljne ruske stepe, široke in neizmerne, kakor bi gledal tvoj obraz iz belih lilij, okopan v jutranji zarji . . .

V tvojih velikih očeh se skriva solza, ki je nepozabna v moji duši.

Srčna ti hvala, sestra Gabrijela, — tebi in tvoji deželi . . .

vedeti. Ločili so častnike, a moštvo odgnali nazaj proti Italiji.

ln tedaj se je pričel križev pot. Namesto proti zaželenemu domu — v ujetništvo.

Na nekem travniku so nas pustili dva dni brez hrane in brez vode. Prenočišča smo si napravili iz streh provijantnih voz. Srečen tisti, kdor je imel v nahrbtniku še kosček kruha! Z žalostnimi obrazi smo hodili drug k drugemu. Tretji dan je že marsikateri omedlel od gladu. Neki prileten mož je splezal na drevo, da bi si nabral suhljadi za kurivo. Zapazil ga je italijanski vojak, prihitel k drevesu in moža s kopitorn pobil.

Tu so nas tolažili, da bomo nekaj časa samo internirani, ker je v ozadju revolucija, ko pa bo v Jugoslaviji in Nemški Avstriji mir, nas takoj pošljejo domov. Naslednji dan pa smo že bili odpeljani pod strogim nadzorstvom v Pordenone. Tudi tu smo ostali brez hrane, nato pa zopet odrinili naprej do Orsaga čez Piavo v vas S. Piazzo.

Na Piavi so bili vsi mostovi razstreljeni, le eden je bil za silo popravljen, toda le za italijanske čete, a ujetniki smo morali prebresti reko, ki je marsikoga izpodnesla.

Vsi premočeni in premrazeni smo prišli po dolgem maršu v S. Piazzo. Tu smo prenočili. Naslednji dan smo prejeli prvo hrano: po trije možje eno konservo in tablico prepečenca.

Odslej se je pričel dnevni marš po 30 do 40 km skozi Treviso, Mirano, Mira do Camponogara.

Civilno ljudstvo nas je od vsega početka z zaničevanjem sprejemalo in preslišati smo morali marsikatero psovko. V mestu Miranu so nas celo dejansko napadali. Le energičnemu nastopu francoskih vojakov, ki smo jih dobili pozneje za stražo, smo se zahvalili, da nas niso pobili. Ob pičli hrani in spričo naporne hoje je marsikdo opešal in se zgrudil ob cesti. Seveda so bili takoj zraven spremljajoči laški vojaki in ga s kopiti tolkli, da bi ga spravili naprej. Ko so videli, da mož zaradi slabosti le ne more več dalje, so ga pustili na mestu. Dogajalo se je pogostoma, da je kdo na potu obležal. Vode nikjer! Le po večjih trgih in mestih smo videli vodo. K njim smo se zatekali, da bi dobili požirek vode. Toda pričelo je padati po hrbtih. V Camponogari smo dobili po enajstih dneh prvikrat toplo jed. Na-

stal je oster mraz. Pričelo je deževati in snežiti. V Piave de Secco smo prenočili na nekem obširnem, visoko obzidanem prostoru, kjer smo bili zavarovani proti mrzlemu vetru. Zemlja je bila zmrzla, da smo si s težavo postavili šatore. Drugi dan smo prišli do Arre. Ker tu ni bilo primerne prostora za taborenje, so nas peljali ven na razorane njive. Dobili smo nove šatore, skupno po pet mož, in slamo. Nastal je občuten mraz in zapadel je sneg. Žalostno je bilo videti, ko so skoraj vsako jutro odnašali s taborišča več zmrznjenih.

Tu so nas pridržali tri dni. Morali so uvideti tudi italijanski častniki, da ta prostor ni primeren za taborišče, kajti boleznin in mrtvecev je bilo vsak dan več. Zato je došlo povelje za odhod. V teku ene ure je moralo biti vse pospravljeno.

Po 20 km marša smo prišli do postaje Monselice. Tu je čakal vlak. Napodili so nas v vozove in zaprli. Po tridnevni vožnji preko Rima smo prispeli v Monte Casino, vsi sestradani in onemogli. Daleč zunaj mesta med visokimi gorami je bilo zgrajeno obširno taborišče za več tisoč ujetnikov, deljeno za častnike in moštvo. V taborišču so bile barake in tu so nas porazdelili po narodnosti. Še tu so nas varali, da smo le internirani in da nas kmalu pošljejo domov.

Hrano smo dobivali enkrat na dan; malo juhe z rižem in 25 dkg kruha, en dan v tednu so nam pa dali le komad namočenega slanika.

Iz tabora so pošiljali v skupinah po deset, petnajst mož na večja kmečka posestva na delo. Mnogo se jih je tudi odzvalo z nado, da jim bo zunaj bolje, bodisi glede prehrane, bodisi glede prostosti. Toda ni bilo dosti boljše niti tam, kajti pomanjkanje je trpelo tudi civilno ljudstvo samo.

V aprilu naslednjega leta se je pojavila v taboru bolezen, ki je polagoma prešla v epidemijo. Dve baraki, ki sta bili opremljeni za bolnico, sta bili prenapolnjeni. Število mrtvih se je stopnjevalo od dne do dne. Pretresljivo je bilo, kako so umirajoči klicali na pomoč svoje: žene, otroke, starše.

Za glad in bolezen moštva so zvedeli ujeti častniki v poleg zgrajenem taboru. Njim se je seveda povsem bolje godilo. Uživali so skoraj vse ugodnosti razen prostosti. Zaposlili so poveljstvo taborišča, ako bi smeli enkrat na dan prinesiti hrane bolnemu moštvu. Povelj-

stvo jim je dovolilo in res so vsak dan prinesli juhe in prikuhe v škafih ter raznega peciva in kruha ter razdeljevali bolnikom. Velik del bolnikov je ležal z visoko vročino in ti niso smeli biti deležni teh dobrot. Marsikateri bolnik se je s tem dokaj opomogel.

Drugi zunaj bolnice smo se seznanili skozi izdolbeno luknjo s strežniki častnikov, ki so nam metali čez zid jedi in kruha. Pa tega priboljška nam straža ni privoščila. Kmalu so nam luknje v zidu zazidali in napravili žične ovire, tako, da ni mogel nihče več blizu. Stražniki so nas za vsako malenkost pretepavali.

Po taboru se je čula govorica, da se je ujetnikom češke narodnosti posrečilo preko stroge cenzure spraviti pismo do češkega konzula v Rim. V njem so

mu pojasnili položaj ujetnikov in ga zaprosili pomoči.

Kmalu po izbruhu bolezni je prišla komisija iz Rima, sestavljena iz samih višjih častnikov in zdravnikov, ki je pregledovala taborišče. Po odredbi te komisije so pripeljali velike šatore. Postavili so jih poleg barak in preselili smo se v šatore. Barake so desinficirali in osnažili, ušiva ležišča pa požgali.

Tako smo nadalje preživeli pomlad in poletje v koprenju, kdaj se nam odpro vrata in se vrnemo v domovino.

V juliju 1919. so pričeli pošiljati ujetnike domov, a samo može nemške narodnosti. Nekemu takemu transportu se je posrečilo utihotapiti se tudi nekaterim Slovencem, in na ta način smo prišli srečno domov.

VZHOD SVOBODE

Delovanje češke mafije

*Tudi naši javnosti je precej znano, kako veliko vlogo v zgodovini osvobodjenja čsl. naroda je za časa vojne igrala tako zvana mafija. Bila je to zarotniška organizacija svoje vrste, katera je l. 1918. razširila svoj delokrog ter dobila tudi svojo »jugoslovensko filijalko«. O pomenu mafije in o načinu njenega delovanja je minuli teden predaval v praškem Radiu naš praški so-
trudnik I. Hajšman, ki je bil sam eden najaktivnejših njenih članov. Iz Hajšmanovega predavanja prinašamo interesanten izvleček, ki ga izpopolnjuje-
mo še s poročilom o delovanju jugoslovenske mafije.*

Ko je izbruhnila svetovna vojna, je bil ves češki narod edin v odporu proti Avstriji. Vsi sloji češkega prebivalstva — od inteligenta do kmeta in delavca — so se zavedali, da je napočil čas, ko je treba napeti vse sile, da se Čehi po stoletnem robovanju osvobode habsburškega jarma. Zato je vsakdo smatral za svojo narodno dolžnost, da stori vse, kar bi lahko škodovalo avstrijskemu vojevanju in preprečilo zmago Avstro-Ogrske in njenih zaveznikov. Narod se je organiziral v odporu proti Avstriji in porabil vsa sredstva v to, da si izvojuje svojo neodvisnost. Ena najvažnejših organizacij v tem odporu je bila tako zvana mafija, ki si je s svojim delovanjem pridobila največje zasluge za osvoboditev češkoslovskega naroda izpod avstrijskega jarma. Mafija je bila skupina zarotnikov, ki si je naredila nalogo sistematično širiti nerazpokoženje širokih mas proti Avstriji ter smotreno delati vse, kar je bilo v vojaškem, političnem in gospodarskem oziru na škodo Avstriji, a v prilog antanti.

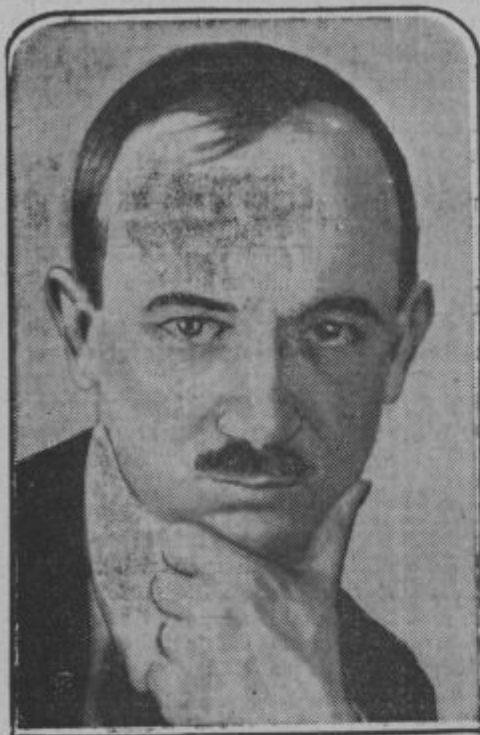
središča, odkoder se je širila odporna akcija proti Avstriji. V prvi vrsti je tu

JAN HAJŠMAN

Takoj začetkom vojne so vznikla v redakcijah posameznih čeških listov nekaka

omenjati redakciji «Časa» in «Narodnih Listov». V uredništvih teh listov so se na pobudo vodilnih oseb osnovali krožki, ki so si znali pridobiti stike z inozemstvom in bili tako točno informirani o dejanskem položaju na bojiščih.

DR. E. BENEŠ, organizator mafije, sedanjí zunanji minister

Duša takega krožka v redakciji «Časa», tako rekoč njega generalni tajnik, inšpirator in gonilna sila od vsega začetka, je bil dr. Beneš, ki je zbral okrog sebe celo vrsto izvrstnih sodelavcev. Od vsega začetka je bil pri tem riskantnem podjetju udeležen dr. Šamal in ravnatelj osrednje «Matiče školske» Bjelohradek. Dr. Beneš je takoj sprva stopil v zvezo z zanesljivimi osebami iz drugih političnih strank, predvsem s socijalnimi demokrati preko dr. Soukupa in z mladočehi preko dr. Rašina.

Neodvisno od tega krožka okrog «Časa» je nastalo takšno središče tudi v redakciji «Narodnih Listov» okrog dr. Kramara, dr. Rašina in urednika Františka Sisa, ki so imeli zveze z Bolgarsko in od tod v antantne države preko prof. Vladimíra Sisa in drugih oseb. Dr. Rašin in dr. Beneš kot gonilni sili obeh skupin sta dosegla,

da sta se obadva krožka združila v eno organizacijo. Ta združitev pa ni mogla za beležiti posebnega uspeha, ker je avstrijska kontraspionáža pravčasno razbila oba krožka, in sicer krožek «Narodnih Listov» spomladi, krožek «Časa» pa jeseni leta 1915. Ko je dr. Beneš zvedel, da se zanj živo zanima policija, je poleti 1915 pobegnil v inozemstvo. Na jesen 1915 je od teh organizacij ostalo samo še par oseb. Glavni činitelji teh krožkov so bili v zaporu, tisti pa, ki so še ostali na svobodi, so bili pod stalnim policijskim nadzorstvom. Na čelu te peščice ljudi, ki jih niso zaprli, je stal dr. Šamal. Ta je kljub veliki nevarnosti, ki je grozila njemu in njegovim tovarišem, neustrašeno nadaljeval započeto delo. Najprvo je svoje vrste izpopolnil z novimi zanesljivimi ljudmi in jel nato delovati po prvotnem načrtu in po intencijah ter direktivah, ki jih je dobival iz Švice. V tem času so vstopili v krog zarotnikov, kakor jih lahko imenujemo, Jan Hajšman, dr. Bedřich Stěpanek, Jaroslav Kvapil in še več drugih. Ta skupina, delujoč pod vodstvom dr. Šamala, je ostala do spomladi 1917 strogo omejena na svoj ozek krog in bila v tem času edini živček, glava in srce češkega narodnega življenja. Ko je bil spomladi l. 1917. sklican parlament in ko so se vsled amnestije vrnili iz ječ in internacij številni češki narodni delavci ter pričeli s propagando med ljudstvom v smislu starih narodnih idealov, je organizacija mafije ostala sicer še vedno skupaj in ni delovala nič manj neumorno, vendar pa se je bolj omejila na stike s činitelji revolucionarne akcije v inozemstvu ter na poročevalsko in propagandistično delo, torej na funkcije, ki jih sicer niso mogli opravljati drugi faktorji.

Načrt in smoter te akcije je bil od prvega začetka: 1.) izbirati doma vesti o življenju češkoslovaškega naroda, o vojski, o vojaški moči, o oboroževanju, o vojaških pripravah, o vojni industriji in o gospodarstvu, finančni, prehranbeni in politični situaciji Avstro-Ogrske in Nemčije; 2.) iskati in najti ljudi, ki bi nosili vesti v inozemstvo; 3.) sprejemati odposlance iz inozemstva, sprejemati od njih vesti in izvrševati direktive, poslane od tamkaj v domovino. Šlo je torej za to, da bi bila mafija v stalnih, najtesnejših stikih z vsemi činitelji javnega življenja v domovini, predvsem s časopisjem in s politiki, ter bi vplivala na politiko in na javne faktorje v tem smislu, da bi nihče ničesar ne storil na korist Avstriji, predvsem pa, da bi nihče ne križal delovanja čeških ljudi v inozemstvu, je paraliziral ali kompromitiral. Kaseje, ko so se na Dunaju pripravljali, da skličejo parlament, je bilo treba poiskati zaveznike v notranjosti države; navezati je bilo treba stike s Poljaki, Jugoslovenci in drugimi zatiranimi narodi, končno pa pripraviti tla za slučaj prevrata, mirovne konference, odnosno za slučaj konca vojne.

Politično vodstvo mafije je bilo v rokah dr. Šamala, ki so ga vsi lojalno priznavali za svojega poglavarja. On je vzdrževal stalne zveze z voditelji mladočeske, državnoopravno-napredne, agrarne, socialno-demokratske in staročeske stranke, izmed voditeljev narodno socialistične stranke pa ni bil takrat nihče na svobodi, vsi so bili ali v ječah, ali pa na bojišču. Slično kakor s politiki, je bila mafija v tesnih stikih z vsemi časopisi, z edino izjemo mor da enega ali dveh čeških listov v Pragi. Namen teh stikov je bil: informirati javne in politične avtoritete, postopati z njimi

uradih v državi sami. Mnogo vesti je dobivala od naših ljudi v Svici, Parizu in v Rusiji, ki so često pošiljali v domovino svoje sle. Ti odposlanci so mafiji dajali poročila ali ustno ali pa so prinašali pismena izvestja, ki so jih imeli skrita v ščetkah, svinčnikih, dežnikih ali palicah. Iznajdljivost čeških ljudi v tem oziru je bila naravnost presenetljiva.

Poročevalska mreža je bila zelo razsežna in je poslovala nad vse zanesljivo in točno. V kolikor so te informacije koristile naši stvari pri antantinih faktorjih, to je sedaj še težko ugotoviti. Znano je samo,

V PRAGI, CENTRU NOVE SLOVANSKE POLITIKE

sporazumno, jim sistematično dajati informacije o mednarodni situaciji, o tem, kakšno stališče zavzema antanta napram našim težnjam, o izgledih naše revolucijonarne akcije v inozemstvu itd.

Informacije je mafija črpala iz tujih, v prvi vrsti iz nevtralnih listov. Takoj sprva se ji je posrečilo, da si je zagotovila prejemanje antantinih listov, pa tudi češko-slovaških publikacij iz Pariza in iz Rusije. Mafija je dobivala informacije seveda tudi od ljudi, ki so prihajali s fronte ali iz nevtralnih držav, pa tudi od takih, ki so bili zaposleni v raznih važnih podjetjih in

da so te informacije prihajale v roke teh faktorjev in da se je antanta teh informacij često posluževala. Na drugi strani je na primer iz knjige dr. Ljudevika Pivka »Carzano« razvidno, da so vesti, ki so prihajale od mafije, često vzbujale v antantinih krogih nezaupanje in predsodke, kar je pripisovati pač dejstvu, da so bili antantini krogi žal kaj malo poučeni o razmerah v Avstriji in na Češkem. Na drugi strani pa je antanta često naravnost zahtevala od naših ljudi, da jim preskrbe poročila o vojaškem položaju v Avstriji. Tekom leta 1915. in 1916. so angleški vo-

jaški uradi opetovano prosili naše ljudi, da bi poslali v Avstrijo zanesljive emisarje, ki bi naj od tamkaj prinesli, zlasti iz Prage in z Dunaja, točna in verna poročila. Izvirniki teh vprašalnih pol so še danes ohranjeni. Iz teh vprašalnih pol je razvidno, da so londonski vojaški uradi želeli dobiti točne številke o stanju armad v Nemčiji, število rekrutov, ki še imajo priti na nabor, napredek vojne industrije v posameznih strokah, število delavstva, nastavljenega v vojnih podjetjih, število vojakov, ki so bili osvobojeni službe na fronti itd. Najbolj zanimivo je, da so se v Londonu najbolj zanimali za to, kako se vedejo Madžari in kdaj je pričakovati, da izbruhne na Madžarskem revolucija. Potemtakem se je anstanta sprva prav malo zanimala za Čehe, pač pa intenzivno za Madžare, kar izpričuje, kako težko delo so imeli češkoslovaški emigranti v antantinih državah, preden so tu zbudili interes za Čehe in ostale Slované v avstro-ogrski monarhiji.

Glavni namen mafije je bil propagirati protiaavstrijsko mišljenje v širokih masah češkega ljudstva in dobiti vpliv na mišljenje in čustvovanje češkega naroda, da ga nato lahko vodi v protiaavstrijskem pravcu. V to svrhu je mafija izdajala tajni list »Hlasatel«, ki je sprva izhajal v nedoločenih rokih, kasneje pa redno vsaj enkrat, pa tudi večkrat na teden. Da bi se protiaavstrijsko mišljenje razširilo tudi po kmetih, so posamezni člani mafijske organizacije potovali po Češkem, Moravskem in Slovaškem ter sistematično širili defetistično protiaavstrijsko propagando. Vzpričo notoričnega protiaavstrijskega razpoloženja češke javnosti je imela ta propaganda naravno prav velik uspeh. V tem propagandnem delovanju sta se posebno odlikovala urednik Hajšman, ki je potoval križem Češke, in prof. Svojsik, ki je v iste propagandistične svrhe prepotoval ne samo vso Moravsko, marveč tudi Slovaško.

Poleti l. 1917. se je mafajska akcija znatno razširila in poglobila, in sicer na ta

način, da je s pomočjo posameznih jugoslovenskih politikov raztegnila svoje delovanje tudi na jugoslovensko ozemlje. Kasneje je po posredovanju politikov iz držav nopravne demokracije stopila v stike s Poljaki in končno s pomočjo čunajskih prijateljev tudi v zvezo z Ukrajinci ter si tako otvorila pot tudi v Rusijo. Začetkom leta 1918. se je mafiji posrečilo dobiti zvezo s Parizom preko Holandske. Njenemu članu Jaroslavu Kvapilu je uspelo spraviti v kancelarijo avstrijske poročevalske službe v Amsterdam urednika dr. Borskega, ki je bil v najintimnejših stikih s člani mafijske družine. Dr. Borsky in slikar Emil Filla sta nato osnovala v Amsterdamu nekako podružnico mafije, ki je skrbela za stalno zvezo med Parizom in Prago. Po zaslugi dr. Šamala se je mafiji posrečilo dobiti zanesljivega zaupnika celo na odličnem mestu pri policijski direkciji v Pragi, kar je bilo za mafijo neprecenljivega pomena. saj je s tem prišla v položaj, da je bila točno in pravočasno informirana o vsem, kar se je godilo na policijskem ravnanstvu, pa tudi o vseh korakih, ki jih je zasnovala policija proti antiaavstrijskemu pokretu. Na ta način je bila mafija v stanju, da je vsikdar uspešno paralizirala vsako akcijo s strani avstrijskih oblasti, da bi odkrile niti protiaavstrijske propagande, ki je v vseh slovenskih pokrajinah avstro-ogrške monarhije od dne do dne postajala silnejša. Vzpričo tega dejanskega stanja se ni čuditi, da so ostali brezuspešni vsi poskusi avstrijskih oblasti, da bi dobile v roke voditelje protiaavstrijske propagande.

To je kratka slika delovanja češke mafije. Ocena njenih zaslug za osvoboditev češkega naroda pripada zgodovini, eno pa je gotovo, da se češkoslovaškemu narodu ni bati za bodočnost, ako bo v enako kritičnih trenutkih, kakor je bila vojna doba, imel tako požrtvovalnih in vdanih sinov, kakor so bili zbrani v času vojne v vrstah mafije.

Božo Borštnik

Jugoslovenska mafija na Dunaju

»Jaz sem rob.

Orožje sužnjev je izdaja...«

(Mickiewicz: Konrad Wallenrod.)

Koncem letošnjega leta poteče sto let, odkar je slavni poljski pesnik Mickiewicz napisal in izdal svoj epos »Konrad Wallenrod«, ki s pesniškim zanosom povečuje izdajstvo, kadar služi interesom naroda, ječečega pod igom tujih zatiralcev. Obenem s to stoletnico Mickiewiczovega dela pada v letošnje leto desoletnica dela naših protiaavstrijskih zarotnikov, ki so si iz-

brali za geslo zgoraj omenjeni pesniški izrek. Brez osebnega dobička so tisoči jugoslovenskih mož postavili na kocko svoje življenje, služeč požrtvovalno in nesebično velikemu idealu narodnega osvobodjenja in ujedinjenja in 28. oktobra je praznik vseh upornikov. Tedaj se je končno večina pridružila manjšini in dokončala začetno in pripravljeno delo.

Ta uvod ni opravičba, marveč izzov vsem strahopetcem in zapečnjakom, ki so se šele tedaj zavedli, da so Jugo-

sloveni, ko so videli dvoglavega orla na tleh in črnorumeni prapor v blatu! Ti obskuranti so skovali rečenico, da bo dober Jugosloven le tisti, kdor je bil dober Avstrijec, kakor da je patriotizem prostitucija.

Po dolgih blodnjah v raznih formacijah avstrijske vojske na severu in na jugu me je dolgotrajna vojna zanesla tudi v najelitnejšo formacijo K. u. k. Kriegspressequartier, kratko »Kapeku«, ki je imel svoj sedež na Dunaju. Nisem rad zapustil svojega dotedanjega mesta v Šmohorju, kjer sem varno spravljen čakal ukaza, da odrinem za onimi, ki so šli trgat lovorike na Pjavo. Na Dunaju je bil tedaj že občuten glad in vse se je balo te odlične postojanke. V vojno-tiskovnem uradu je naš rojak dr. Ivan Kavčič po naročilu armadnega poveljstva sestavljal oddelek za ruske in bolgarske časopise. Iskal me je pol leta, preden me je našel v Šmohorju, zato pa me je tudi sprejel z veseljem. Ker je že vedel vse podrobnosti o moji protiaustrijski preteklosti, me je takoj prvi dan poučil, da ima naša sekcija edini namen služiti protiaustrijskemu gibanju. Vse zaupne informacije, ki jih izvemo uradno ali pa iz inozemskih listov, mora takoj dobiti dr. Žerjav, tedanji tajnik Jugoslovenskega kluba. Publikacije z izveščki iz vseh inozemskih listov, ki jih je tedensko izdajal naš urad za višje vojne in civilne oblasti, so takoj prišle v roke dr. Žerjava, one najvažnejše vesti, označene s »streng reservat«, ki so izhajale samo v nekoliko izvodih in smo jih morali točno vračati, pa nam je prepisala gdč. Mařenka, ki jo je preskrbel načelnik češkega kluba poslanec Staněk in jamčil za njeno zanesljivost. V ta namen smo imeli v tretjem okraju najeto sobo in pisalni stroj, da sta naš in češki parlamentarni klub lahko dobila tudi najtajnejša poročila.

Ker pa sva bila z dr. Kavčičem sama, je bilo treba razširiti sekcijo obenem pa paziti, da se nam ne bi vtihotapil vanjo kak tujec, ki bi oviral naše delo. Dobila sva v pomoč še dr. Vladimírja Borštnika in pok. dr. Josipa Lavrenčiča, ki je po tritedenskem študiju postal izvrsten referent za bolgarščino. Tudi je bila naša sekcija pomembna in delo je šlo prav lepo od rok.

Uživali smo neomajno zaupanje in naš komendant podpolkovnik Schrötter v. Rauhewegen nas je ščitil pred fronto in ljubil kot »erprobte kaiserstreue Slovenen«. Varal se je, mais c'est la guerre.

Prvo mojstrsko delo, s katerim se je silno prikupil svojim višjim, je izvršil dr. Kavčič sam še pred prihodom nas ostalih. Bilo je ob mirovnih pogajanjih v Brestu-Litovskem, ko so boljševiki proglasili načelo popolne svobode vseh narodov ter v brezžičnem manifestu poslali svoje zahteve »vsem, vsem, vsem«. Depešo je ujela brezžična postaja vojnega ministrstva in je ni razumela. Nalog za prevod je dobil dr. Kavčič in je bil v veliki zadregi, kako bi tako važno in tajno zadevo sporočil dr. Žerjavu, da bi nanj samega ne pal nikak sum. Radio tedaj še ni bil to, kar je dandanes in med vojno je imela sprejemne postaje samo država. V vojno-tiskovnem uradu so opravljali črno-vojniško službo vsi uredniki dunajskih listov v različnih sekcijah. Ker med posameznimi sekcijami ni bilo skrivnosti, je dr. Kavčič razodel strmečim tovarišem, kaj poročajo iz Moskve »tovarišči«. Uredniki so se opoldne porazgubili v svoja uredništva in raznesli tajnost. Zdaj je tudi dr. Kavčič lahko izročil celoten tekst Jugoslovenskemu klubu. Par dni nato je imel grof Czerin v parlamentu obširen ekspozé o brestlitovskih pogajanjih. Ob tej priliki je prečital manifest boljševikov in je potvoril bistvene točke. Poslanec Staněk pa je na splošno iznenadenje in začudenje prečital pravilni nepotvorjeni pasus ter obdolžil grofa potvorbe. Policija je teden dni iskala po dunajskih strehah skrivne sprejemne postaje, na pravega krivca pa ni pala niti senca suma.

Koncem leta 1917. sva započela z dr. Žerjavom novo akcijo. Sestala sva se nekega dne decembra meseca v kavarni Atlashof in dr. Žerjav mi je stavil ponudbo, da pomagam pri ureditvi stalne poročevalske zveze med našimi na Dunaju in med emigranti v inozemstvu. Evo najinega razgovora:

»Ako ste še tako pogumni,« pravi dr. Žerjav, »kakor ste bili v Trstu, bi naši stvari lahko izkazali veliko uslugo. Stavil vam bom predlog in vam ne bom čisto nič zameril, ako ga ne sprejmete. Najprej pa mi dajte besedo, da boste molčali o vsej stvari, ako odbijete moj predlog.«

»Dobro! Časna beseda, molčal bom.«

»V redu. Ako sprejmete, boste molčali v lastnem interesu. Stvar je naslednja: Naš parlamentarni klub ima zanesljivo zvezo z inozemstvom. Način

DR. GREGOR ŽERJAV, organizator jugoslovenske mafije, minister na razp.

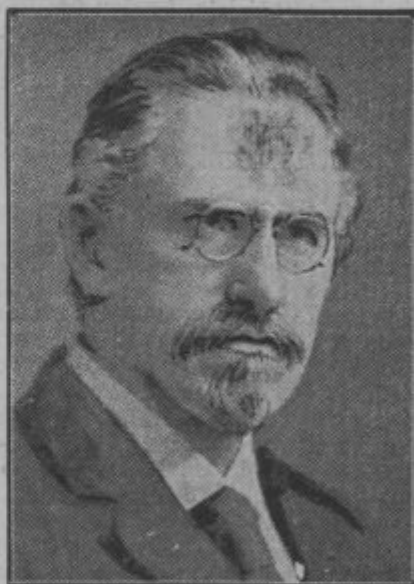
pošiljanja obvestil tja in nazaj je urejen, manjka samo še zadnji člen v verigi. Ta člen boste vi. Diplomati nekega nevtralnega poslaništva je pripravljen, da s pošto svojega urada pošilja vsa naša poročila v Švico in nanj bi prihajali tudi vsi odgovori za nas. Ta diplomat ima pravo brzogovornosti v šifrah in pošilja lastnega kurirja v Švico. Vi bi šli jutri k njemu in uredili stvar. Stvar je nevarna, ali sprejmete?»

»Sprejemem.«

»Dobro. Potreba je silno nujna in izbral sem vas, ker ste imeli prej posla z diplomati in se v slučaju potrebe lahko izognete, da iščete novih zvez. Gospod, ki je z nami v zvezi, je tajnik chilenskega poslaništva Phelibe Aninat. Stanuje v tretjem okraju, Rochusgasse. Obiščite ga jutri zjutraj ob osmih, da ga najdete še doma. Preden mu kaj rečete, mu povejte sledeče besede: Anna Micaela Verdolay, Rivoli 61, Paris. To je geslo. Po tem vas bo spoznal in vam zaupal popolnoma. Geslo tudi prihrani vsa nepotrebna pojasnila, ker je gospod Aninat natančno poučen o stvari.«

»Jutri pojdem k njemu.«

»Bodite previdni, hiša je morda zastražena. Gesla ne smete napisati, kar zapomnite si ga. Teda: Anna Micaela Verdolay, Rivoli 61, Paris. Gospodu Aninatu boste izročili te-le stvari. Nekateri bo brzojavil, druge pa poslal s svojo kurirsko pošto.«

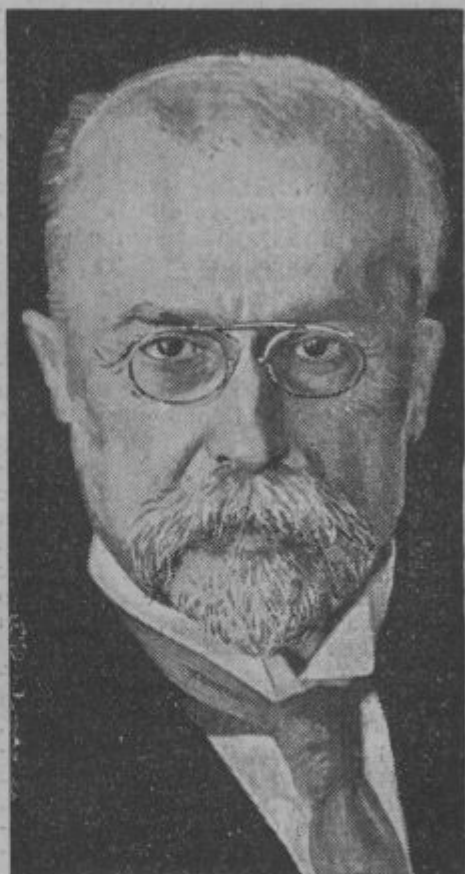
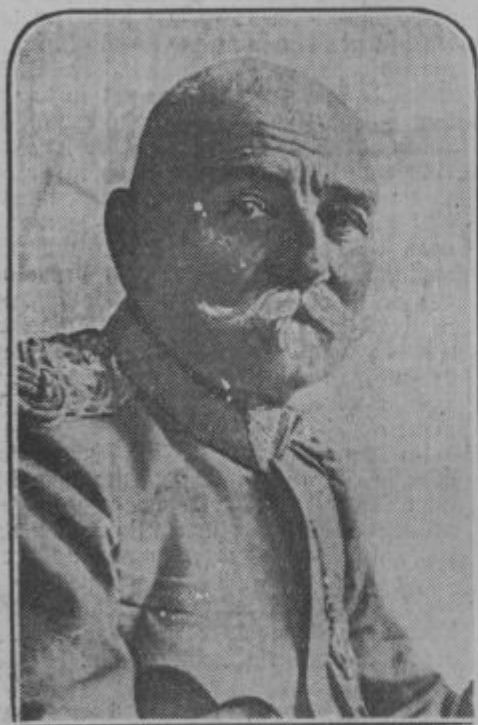

DR. FRANT. SOUKUP, organizator prevrata v Pragi.

Slabo noč sem imel s tem kompromitujočim materijalom. Dejal sem ga pod blazino, potem v omaro in v peč, pa se mi ni zdel nikjer dovolj varen, dokler ga nisem dejal na priprto okno, odkoder bi ga lahko takoj sunil na dvorišče, ako bi mi bila policija na sledu. Pa ni bilo nič hudega tisto noč. Zjutraj sem se oblekel v civilno obleko in

jo mahnil v tretji okraj. V Rochusgasse ni bilo nič sumljivega. Hiša ni bila zastražena, ali diplomat se je branil tako zgodnjega obiska. Dejal sem sobarici, da sem Čilenec, gospod pa mi je sporočil, da gotovo vem, kje je poslaništvo in naj pridem tja ob desetih, ko so uradne ure. Preprosil sem sobarico, da je gospodu oddala pismo, na katero sem kar na hodniku zapisal geslo. Odnesla je pismo in vrnivši se dejala, da me prosi gospod, naj stopim v sprejemnico.

Anna, jaz pa mu lahko vsak dan telefoniram iz kakega avtomata. Dogovorjeni datum sestanka pa ne velja nikoli, vedno je treba prišteti še en dan. Kraj sestanka je bil vedno pri Uraniji, da si sva se telefonično vedno zmenila za to ali ono kavarno. Diplomati je vzel s knjižne police neko nevezano knjigo,

Kralj Peter I. Osvoboditelj in prezident Masaryk ostaneta za vse čase med najsvetlejšimi imeni slovanske zgodovine. Ti imeni sta simbol našega odpora in našega osvobojenja. Jugoslovenci in Čehoslovaci bodo vsekdar izpolnjevali staro geslo: Zvestoba za zvestobo!

Čez nekaj minut je vstopil postaren gospod in se mi opravičil, da me ni precej sprejel. Rekel je, da mu je geslo vse povedalo; izročil sem mu listine in mu dal potrebna pojasnila. Kot izvedenec v takih stvareh je določil način najinega poslovanja. Kadar bo imel on kako sporočilo, mi bo javil s pnevmatično pošto in me pozval na sestanek. Podpisal se bo »deine treue

jo odprl privzdignil dva nerazrezana lista in si zapisal moj naslov. Dejal je, da mojega imena ne more izgovoriti, da pa bova vseeno prijatelja.

Kurir je imel vedno obilo posla. Nosil je v Švico interpelacije našega in češkega parlamentarnega kluba, še preden so bile vložene, od emigrantov pa je prinašal zaupna poročila o položaju in navodila glede nastopanja na-

ših poslancev. Po tem potu so šla natančna poročila o stanju avstrijske vojske, v notranjosti države in zlasti o stanju prehrane in drugih potrebščin. V šifriranih brzojavkah smo poslali v Bern kemične formule za grozne nemške strupene pline »Blaukreuz, Grünkreuz in Gelbkreuz«. Z zadoščenjem smo čez mesec dni čitali, da nemški zadušljivi plini nimajo več prvotnega učinka. Francozi so si s formulami pomagali, pa tudi vzorce plinske maske smo jim poslali v diplomatskem kovčegu. Po istem potu so dobili vžigalnih granat. Nekdaj so brzojavili, da maske ne varujejo pred »Blaukreuzem«. Odgovorili smo jim: Namočite jih v vodi pogašenega apna. Dva dni nato je prišel zadovoljen odgovor: »Mille remeriments«. Češki in jugoslovenski mornariški častniki so izdelali natančne načrte minskih polj v Jadranskem morju, tudi te so dobili Francozi. Ko je zaradi posvetovanja, o predstojenju zadnji veliki nemški ofenzivi na zapadu prišel na Dunaj v najstrožjem inkognitu sam cesar Viljem II., sem drugi dan imel v rokah kopijo zapisnika teh posvetovanj. Gospod Phelibe Aninat je kar trepetal radosti, ko sem mu prinesel ta zapisnik. Bil je ves zmešan in mi je izrazil vse priznanje v španščini, dolgo se ni mogel toliko zbrati, da bi mi to povedal v kakem razumljivejšem jeziku.

Odgovore iz Berna mi je vedno pošiljal v cigaretah. Dal mi je popolnoma nedotaknjeno škatlico turških cigaret, kakor prihajajo iz tovarne. V tretji cigareti pa je bilo zelo malo tobaka, pač pa dolg zviti papir z vsemi vprašanji, ki so trenutno najbolj zanimala zveznike. Vprašanja sem oddal dr. Žerjavu, ki je čim prej poskrbel za odgovore. V vseh ministrstvih je bilo polno naših ljudi na zelo važnih mestih in ti so radi ustrezali našim željam.

Moja zveza z gospodom Aninatom je trajala do aprila meseca I. 1918. Tedaj pa se je zgodilo nekaj nepričakovane. Ko sem nekega popoldne zopet klical iz telefonskega avtomata chilensko poslaništvo, da predam zopet poln žep materiala, me je centrala tako sumljivo spraševala po številki avtomata in mi odrekala zvezo, da mi je postalo hipoma vroče. Nič dobrega slutel sem zbežal iz avtomata in strah me je postalo. Spet sem imel slabo noč zaradi materiala, ki nisem vedel, kaj bi z njim. K sreči me je čez dva dni po-

zvala »Anna«, naj pridem na stanovanje. Šel sem nekoliko nesiguren v Rorschussgasse. Hiša zopet ni bila zastražena in brez težav sem prišel k diplomatu.

»Slabo je, poslanik mi je dal consilium abeundi, ker avstrijska vlada zahteva moj odhod, kompromitiral sem se,« mi je dejal in mi povedal vso zadevo. Avstrijci so koncem koncev menda le nekaj zaslutili, kaj pomenijo čudna pota chilenskega kurirja okoli Francozov in jugoslovenskih ter čeških »veleizdajalcev«. Poslala je na neki predarilski postaji v kurirjev kupe dva potepuha, ki sta se sprla s kurirjem ter sta mu pri tem ukradla torbo. Žandarmerija je sicer ujela oba zlikovca, ali torba je bila odprta in oblast jo je vrnila poslaništvu s prijazno opazko, da se čudi vsebini. Poslanik se je izgovoril, da pošte ne odpremlja on in da se je zloraba vršila brez njegove vednosti. Naš tajnik je postal žrtev in je moral oditi z Dunaja. Predal sem mu poslednjič prinesene stvari in presrčno sva se poslovila z vrlim gospodom, ki je, dasi tujec iz daljne Južne Amerike, nesebično služil naši stvari. Bil je silen prijatelj Francozov, zato se je s tem večjim veseljem stavil v službo njih stvari.

Po tem incidentu, ki je za nas ostal brez kakih neugodnih posledic, sem bil odposlan v Ukrajino in nisem imel več prilike sodelovati v mafiji, ki je seveda svoje delo vršila neprekinjeno do prevrata. O tem delu bo morda obširneje pisal kdo drugi, jaz podajam samo kratek potek dela, v kolikor sem bil pri njem sam osebno udeležen.

A. J.

Osvobojenje Slovenskih goric

Klopotci so odpeli svojo leseno, a sladko pesem; gorice so obdarovale svoje posestnike z obilno bratvijo in jih nagradile za trud, ki so ga vložili tekom leta vanje; sadno drevje se je osvobodilo svojega sočnega bremena in polja oddajajo zadnje plodove pridnim rokam, ki so se ožulile v pomladi in poletju na njih; travniki so polni lepe, snažne živine, ki muleč travo pomagajo svojemu imetniku štediti krmo, ki je letos bolj pičla; gozdovi so že odložili svojo zeleno obleko ter jo zamenjali s pisano, ki se blesti v stotinah najrazličnejših barv. Raz mnoge griče se belijo v prijetnem jesenskem solncu cerkve, in ko začne padati mrak na zemljo, odzvanja Sv. Lenart Sv. Trojici, Sv. Ana Mariji Snežni, Št. Ilj Sv. Jakobu, Sv. Volbenk Sv. Lovrencu ter še številni drugi svetniki in svetnice — cele litanije. Moje misli pa plavajo v teh dneh nazaj — za deset let in še več...

Ko uživam vašo lepoto ter jo pijem z neugasno žejo, mi je razumljivo, zakaj so želeli severni naši mejaši, da bi imeli tudi vaš v svoji posesti, ve prekrasne Slovenske gorice! Vaš čar jih je omamil, kakor omamlja nas, ko se vzvalovane razproširite pred našimi očmi; vaše bogastvo jih je zamikalo, kakor se ga zavedamo in ga branimo mi. Zato so gradili preko nr svoj «most do Adrije» in zabijali zanj v vaš stebre ter te obdajali z valolomi, ki bi naj zadrževali silo, s katero bi se slovenski valovi zaganjali v mostove stebre. Kako nemočni so bili ti slovenski valovi, kako obupno so se razbijali ob valolomih: skoro nemoteno so se gradili stebri sami!

Od Špilja, kjer je bilo mostišče, preko Št. Ilja ob železnici do Maribora, to je smer, kjer se je stavil most preko Slovenskih goric, kjer je bil poleg dovršenega mariborskega stebra že skoro dograjen stebel šentilj, ki in kjer je imel v gradnji se nahajajoči stebel na Pesnici dobiti trdne temelje s šulferajnsko šolo. Zapadni valolomi za to glavno smer so se zdeli za enkrat našim mejašem še nepotrebni; saj je to teren vinogradov, ki so imeli le malo narodno zavednih posestnikov, ozemlje malih posestnikov, med katerimi so bila večja posestva v rokah tujcev in

pa predgorje Kozjaka, kjer sta narodna zavednost, še bolj pa narodni odpor še danes slabo razvita. (Za s'učaj potrebe je vsekakor že obstajal načrt železnice Maribor — Wies-Eibiswald.) Nevarnejši je bil vzhodno od železniške proge ležeči del Slovenskih goric. Zato bi se naj njihov odpor krhal ob valolomih, postavljenih v smeri od Cmureka čez Sv. Lenart in Sv. Trojico proti rodilišču «Štajerca» («giftne krote») — Ptuj. In tako najdemo zares v imenovanih krajih na delu vse, kar more pripomoči k utrditvi gradbenega sistema: uradi, šola, denarna zavodi, da — še celo cerkev so poskusili izrabljati, a so zadeli ob kremen značajne duhovščine. S plaščem pozabljenja so danes pokrita imena onih, ki so nam prizadeli toliko boli; mnogi izmed njih so se preselili v večnost, nekateri so našli iz zaslepljenosti pot k luči ter so se vrnili narodu, ki so bili iz njega izšli, nekateri pa še prežijo potuhnjeni, da bi planili, ako bi se jim nudila prilika...

Ob gradeče se stebre in ob valolome pa so se zaganjali slovenski valovi: majhen je bil njihov uspeh — kljub jekleni volji onih, ki so slovensko valovje burkali. Neko dobro posledico pa je zapustil ta neizprosni boj, ki je bil borba na življenje in smrt: kakor da so imeli vedno pred očmi Jurčičeve verze

«Trd bodi, neizprosen, mož jeklen,
kadar braniti je časti in pravde
narodu in jeziku svojemu,»

taki so postali ti borci. In zato so se Slovenske gorice v prevratni dobi tudi tako lepo obnesle. Naučili smo se pri svojih severnih mejaših nacionalnega dela, če treba — tudi nacionalne brezobzirnosti, ter smo vedeli zastaviti delo tam, kjer je bilo potrebno, in tako, kakor je bilo potrebno. Slovenske gorice generalu Maistru pač niso prizadevale velikih skrbí; tu je stala stvar dobro — žal, da se to danes, po desetih letih — ne more več trditi. Primerno je, da se ob tej priliki spomnim v hvaležnosti tudi vsaj nekaterih mož, na kojih ramenih je ležala glavna peza narodnostnega boja in naporov v dobi ob prevratu v Št. Ilju sta bila to sedaj že pokojni posestnik Franc Thaler in pa še sedaj tam bivajoči župnik,

g. Vračko. Pri Sv. Lenartu je odbijal nakane nasprotnikov in ob p evratu »napravit red« ruška grča, lenarški advokat dr. Milan Gorišek s sicer skromnim, a zato tem bolj požrtvovalnim številom vdanih mu pomočnikov, ki jih je zbral krog sebe v Sokolskem društvu in Čitalnici. Sv. Trojica ostrejše ga narodnostnega boja ni čutila, dokler ni začela doraščati mladina. Dostojno je paraliziral krtinsko delo štajerskih pristašev ugled slovenskih obrazencev, kolikor jih je bilo pri Trojici, ko pa je postala nasprotniška najezda drzovitejša, ker je prihajala na plan mladina, je doraščala mladina tudi na slovenski strani. Vrh tega so prišli k Sv. Trojici še trije odločni narodnjaki, g. Jože Klemenčič, sedaj nadučitelj v Pobrežju pri Mariboru, znani slovenski pripovednik dr. Alojz Kraigherr in za njim kot njegov naslednik še sedaj pri Trojici bivajoči zdravnik dr.

Brunom Weixl. — Težki so bili časi, ko sem vas gledal, može-bojevnike na braniku našega naroda. Trdno sem bil sklenil — se spominjam —, da vam hočem postati enak, kajti zdelo se mi je lepo biti med onimi, katerim je pel Gregorčič:

»Orodje v desni, v levi meč,
svoj dom gradimo, se boreč...«

In tu in tam sem bil tako srečen, da sem vam tudi mogel doprinesti kak kamen k tej zgradbi. Zadovoljstvo me je obhajalo tedaj in prepričan sem, da so tudi vam, može-bojevniki, ti dnevi kljub vsej težkoči v lepem spominu...

Sedaj pa je tista doba že daleč za nami, le narava se nam vsako leto preraja ter se potem zopet pripravlja na zimsko spanje, vzbujajoč v nas vedno znova dojme one neprimerne lepote, ki jo imajo z vsemi svojimi sladkostmi in grenkostmi, z vsemi svojimi spomini naše Slovenske gorice.

BOJ Z GROBOVI

Bolezni, ki imajo največ žrtev

O vzrokih smrti in zniževanju umrljivosti — po študiji ameriškega strokovnjaka dr. Homera Folksa.

Zdravniška praksa in zahteve javnega zdravstva imajo mnogo skupnega, pa tudi marsikaj, kar jih loči med seboj. Posebno pomenljiva je naslednja razlika: Zdravniku so v nekem smislu vsi ljudje enaki. Kdorkoli pride k njemu, vsakega zdravi, kolikor zna in more. Kdor pa ima pred očmi skrb za javno zdravstvo ali »narodno zdravje«, se mora odločiti za neko skupino ljudi, ker sicer ne bi mogel napraviti načrta za svoje delovanje in ga uspešno izvajati.

Delovanje socialnega zdravnika ima za glavni cilj *zmanjšati umrljivost*. Često se povdarja, da so vsa tozadevna prizadevanja enakovredna. Tako na primer pravijo mnogi: »Najboljša pot, da se zmanjša umrljivost, je ta, da zmanjšamo otroško umrljivost«. V tem torej vidijo nekateri bistvo problema, ki se ga nameravamo tu dotakniti. Po našem mnenju pa to ne drži. S socialnega vidika ne moremo vseh slučajev smrti vrednotiti povsem enako.

Če staršem umre otrok v prvem mesecu po porodu, je to zanje — zlasti če je prvorojenček — brez dvoma sila težka izguba. Nihče ne more zahtevati od njih, da je ne bi občutili tako, kot jo normalno občutijo. Toda s socialnega vidika so mogoče veliko hujše izgube. Prvega otroka bo morebiti nadomestil drugi, tretji ali četrti. Vsekakor v tem primeru ne bo porušeno rodbinsko življenje samo. Drugače je pač, ako umrje, denimo, s 30 letom rodbinski oče. Ta udarec je dejansko znatno težji. Rodbina izgubi kar čez noč onega, ki jo je osnoval in v glavnem vzdrževal; vse razmere se na mah preobrnejo in vдови je vsiljena kruta naloga, da si pomaga kakor zna in more. Često se mora sama oprijeti kakega dela, če ga dobi; vsekakor ne more več posvečati otrokom prejšnje skrbi in nege in rodbinsko življenje je skoraj nepopravljivo razrušeno.

Prav take razlike opazimo, če si zamislimo smrt tridesetletne ali sedemdesetletne matere. Smrt je brez dvoma v vsakem primeru bolešna. Toda če gre za smrt sedemdesetletne matere,

bo pač vsakdo spoznal in priznal, da dejanska izguba ni kdo ve kako visoka, saj je ta žena že izvršila svojo življenjsko nalogo. Otroci so dorasli in imajo že lastne rodbine. Mogoče so tudi izjeme, a v večini primerov je torej taka smrt manj pomembna. Smrt tridesetletne matere pa lahko zapusti katastrofalne posledice. Majhni otroci zaostanejo sredi vzgoje in niti najboljša javna skrb jim ne more nadomestiti matere.

Potemtakem se moramo vprašati: Kako naj s socialnega vidika ocenjujemo pomen smrti in raznih smrtnih vzrokov?

Preden odgovorimo na to vprašanje, moramo za trenutek premotriti, kaj je naš socialni ideal. Seveda ne bo enak vsem in za vse; pri nas — v Ameriki — pa bi činitelje, ki jim gre pri tem važnejša vloga — opredelili takole:

1.) Treba je storiti, kar je le mogoče, da ostanejo otroci zdravi.

2.) Otroci morajo imeti primerno in spodobno vzgojo.

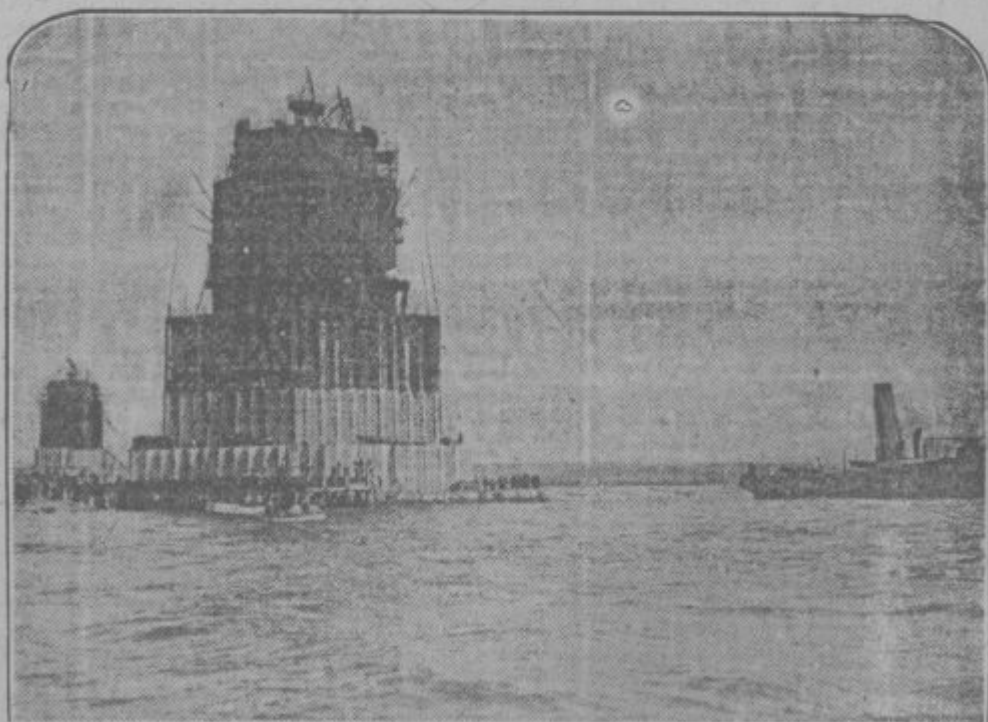
3.) Ko jim je tako dana telesna in duševna podlaga, jim moramo omogočiti, da si zasigurajo poklic, ki jih bo zanimal in ki je v skladu z njihovimi sposobnostmi.

4.) Ta poklic naj jim nudi možnost, da si pribore finančno nezavisen položaj.

5.) Na osnovi vseh prejšnjih pogojev naj bo vsakemu mogoče, da uživa normalne radosti in srečo človeškega življenja.

To je za nas normalni razvoj in kar temu nasprotuje, je zlo. S tega vidika se moramo javno boriti zoper bolezni, zakaj bolezni v veliki meri ovirajo normalni razvoj človeka in družabnih skupin ter prinašajo človeški družbi ogromno izgubo dragocenih poedinčevih energij.

Ako vzamemo zadevo s te strani, lahko primerjamo prezgodnjo smrt izgubi kakšne glavnice. Vsak otrok predstavlja glavnico. Že njegov porod je povzročil stroške. Pozneje se del stro-

SPOMIN NA SVETOVNO VOJNO: Plavajoči stolp pred Calaisom

škov za otroke prenese na občestvo: občina ali država skrbe za šolstvo, ker starši ne bi zmogli vseh bremen, ki jih nalaga današnji čas. Kaj različno je, kdaj otrok več zasluži kot stane; po navadi se ta vstop v samostojno življenje izvrši med 20. in 30. letom, ponekod celo še prej. Zato je s stališča socialnega vrednotenja smrt takrat največja izguba, kadar so stroški z otrokom največji, a sam ni še nič zaslužil. Posebno težka je smrt tedaj, ko je dotični človek prevzel nase veliko odgovornost za bodočnost. To je po navadi doba med 25. in 35. letom, ko se osnuje največ rodbin in ko ostajajo za takim pokojnikom majhni otroci.

Zdaj si oglejmo najvažnejše bolezni in dobo, v kateri so najbolj nevarne. Največja umrljivost za tuberkulozo pada v starost med 20. in 50. letom. V teh treh desetletjih umrje za jetiko več ljudi nego za katerokoli drugo bolezen. Pri bolnikih te vrste moramo uvaževati tudi to, da po navadi dolgo časa hirajo, zato ne znižuje samo smrt socialnega nivoja (gospodarskih razmer) prizadete rodbine, ampak ga zniža ali vsaj zrahlja že prej bolezen, ki vzame oziroma silno zmanjša rodbinskemu očetu pridobitne možnosti, prinaša pa izredne izdatke za zdravljenje in oskrbo.

Sigurno je, da umrljivost za tuberkulozo po zaslugi vsestranskega in smotrenega boja z njo počasi upada, vendar bi bilo napak, če bi zrl na to nevarnost preveč svetlogledno. Že zaradi tega ne, ker se često pokaže, da je bilo ozdravljenje tuberkuloze le navidezno in se bolezen kaj rada ponovi ter se konča s smrtjo. Ker pa jetika pobere največ, socialno najkoristnejših ljudi, ni nikdar nobena akcija zoper to morilko človeštva in razdiralko sreče in življenskih radosti dovolj odločna.

Za tuberkulozo so po številu smrtnih žrtev najvažnejša nevarnost organske srčne bolezni. Le-te so lahko smrtni vzroki v vseh razdobjih človeškega življenja, vendar so — promatrano v širokem socialnem krogu — do petdesetega leta manj pomembne. Najpogostejše nastopajo in žanjejo ljudi med 50. in 60. letom starosti in potem zopet v sedemdesetih letih. Pri petdesetletnikih zahtevajo srčne bolezni dvakrat več smrtnih žrtev nego pri štiridesetletnih ljudeh, pri šestdesetletnikih štirikrat toliko kot pri štirideset-

letnikih; po 70 letu starosti pa celo desetkrat toliko. Kakorkoli so torej srčne bolezni sila pogosto smrtni vzrok, so vendar za najvažnejšo človeško dobo znatno manj nevarne nego jetika.

V ožji sovislosti s srčnimi boleznimi so obolenja možganov in pa kap. Do 50. leta starosti ne prihaja ne to ne ono v poštev kot socialno-zdravstveni činitelj. Te bolezni pa so v toliko manj nevarne od tuberkuloze, ker niso nalezljive. Vendar ne smemo tudi tu pozabiti, da lahko srčne in možganske bolezni povzročijo trajna ali češče se ponavljajoča obolenja več let pred smrtjo, ki močno omeje ali pa sploh zatró bolnikove pridobitne možnosti.

Tretja najvažnejša bolezen je rak. Število smrtnih žrtev te bolezni ni majhno; osvetljuje ga ta-le primer: leta 1923. je umrlo v neki ameriški državi za rakom 5896 oseb, za tuberkulozo pa 4854 oseb. Do 30. leta starosti je število smrtnih primerov zaradi raka zelo neznan, zato pa ima v štiridesetih letih sila važno vlogo. Potemtakem mori tudi ta bolezen v dobi, ko stoji posameznik sredi svojih življenskih dolžnosti, zato je pobijanje raka ena najvažnejših nalog javnega zdravstvenega dela. Dve nadaljnji bolezni, na kateri se moramo ozreti, sta bolezen ledvic in pljučnica. V petdesetih letih gre zaradi ledvic več ljudi v grob, nego jih gre v tej dobi po krivdi tuberkulov. Okrog 65. leta žanje ta morilka najboljše; po tej starosti postane že manj pomembna.

V prvem desetletju človekovega življenja je pljučnica pogostejše smrtni vzrok nego vse druge bolezni, ki smo jih pravkar našeli. V 2. in 3. desetletju ji je najbližja tuberkuloza, v 4. umrje za polovico več ljudi za vnetjem pljuč nego za tuberkulozo. Po petdesetem letu je pljučnica že manj pomembna. V splošnem lahko trdimo o nji, da je najnevarnejša za srednjo življensko dobo.

Pri doslej omenjenih petih boleznih se da umrljivost brez posebnih težkoč ugotoviti statistično*; težje je z dvema boleznima, ki ju ljudje v splošnem omalovažujejo kot smrtni vzrok, a ne po

* Avtor uporablja ameriške statistične virov, vendar le-ti veljajo tudi za nas, v kolikor gre za to, da dobi čitatelj splošno sliko, ki nas na tem mestu zanima. — Opomba ured.

pravici. Gre za primere, ko se ta ali ona porodniška bolezen konča s smrtjo in pa za sifilis ali lues. Pri porodniških boleznih nastopa smrt najpogosteje iz vzrokov, ki niso v neposredni zvezi s porodom, zato statistika rada navaja druge bolezni za smrtni vzrok. Treba bi bilo, da bi javna zdravstvena skrb posvetila zadostno pozornost tudi porodnicam, izmed katerih gredo mnoge v prezgodnji grob brez dejanske potrebe, to se pravi; tudi v primerih, ko je pomoč mogoča.

Na sifilido gre v starosti med 30. in 50. letom približno četrtina smrtnih slučajev, na tuberkulozo pa tretjina onih, ki jih povzroča pljučnica. Žal da vemo o tem v splošnem premalo, zakaj v mnogih primerih navedejo zdravniki

kakšno drugo bolezen za smrtni vzrok, ustrežajoč čuvstvom pokojnikove rodbine. V interesu znanosti in nadaljnega boja zoper to morilko bi bilo želeli, da bi zdravniki vodili v tem primeru dvojno evidenco o smrtnih vzrokih: eno za javnost, drugo pa zgolj v statistične namene.

Seveda imamo še celo vrsto drugih bolezni, ki bi jih lahko na tem mestu omenili, vendar nobena ni s socialnega vidika tako važna kot navedene.

Naša izvajanja so utegnili čitatelja preveriti, kako važen je skupni nastop proti raznim boleznim in da je socialna medicina v našem času ena najpomembnejših panog socialnega udejstvovanja.

Smrtna žetev in ljudsko zdravje v Jugoslaviji

Po knjigi dr. Bogoljuba Konstantinovića «Socialna medicina», odnosno po referatu G. Grujića o nji v oktobrski številki «Letopisa Matice Srpske» posnemamo najzanimivejše podatke o socialnem zdravstvu v naši državi.

Kužne bolezni v preteklosti

...Če se ozremo po našem planetu, opazimo, da v tropskih deželah ni mogočnih del evropske kulture, ker ondaj ljudje malo delajo; saj tudi ni sila, da bi se trudili in mučili. Vse, kar jim je treba za življenje, dobivajo z lahkoto od matere prirode. V našem klimatskem pasu pa so razmere čisto drugačne: podnebje je bolj neprijazno in pokrajine povečini zasnežene; zemlja trda, da jo mukoma obdelujejo; ne daje sadu brez pota. Kdor hoče v teh krajih živeti, se mora dan za dnem boriti z naravo, ker nujno potrebuje trojega: kruha, obleke in strehe nad glavo. Vse te nujne potrebe silijo ljudi k jakemu delu, z njim pa se ustvarja materialna kultura kot rezultat človeškega dela in njegovega boja z naravo.

Toda tla za življenje in delo so majhna, ozka, tesna, zato ljudje v boju za obstoj prihajajo v medsebojne spore in kdor je močnejši, ta zmaga je nad drugimi. Toda dolgotrajni in krvavi medsebojni boji so ljudem vendarle odprli oči in jih podučili, da morajo živeti v nekem skladu med seboj. Tako se je

naposled rodila misel o ureditvi medsebojnih odnosov, — iz nje se je razvilo gojenje *etične kulture*, ali kakor pravijo z drugimi besedami: kulture in civilizacije.

V našem podnebjju mora tedaj človek voditi dvojni boj: da s svojim delom premaga, obvladuje in si podreja vnanjo prirodo in da hkrati uničuje zver v sebi, zatira svoje divje nagone, ki škodujejo bližnjim, da postaja krotkejši in tako sposobnejši za skupno življenje, skratka: da postane socialni človek.

Potemtakem tudi podnebje in tla naše domovine zahtevajo — prav kakor pri drugih evropskih narodih — da si zastavimo kot *življenski cilj etično in materialno kulturo*.

Ta življenski smoter zahteva predvsem, da bodimo duševno in telesno zdravi, zakaj kdor je zdrav, lahko dela; če so socialni odnosi pravilni, lahko tudi kaj zasluži in poseduje, a kdor ima sredstev, ta se lahko izomika, kultivira. Samo zdravi ljudje lahko prehranjujejo in branijo pred zlom svojo rodbino. Zdravje je tedaj prvi pogoj napredka posameznika, rodbine, naroda in države. Zdravje je v narodnem življenju prvo, vsi drugi momenti so postranski, zakaj od splošnega zdravja zavise šola in vojska, kmetijstvo in industrija, obrt in trgovina. Narod in država bosta obstajala samo tedaj, če se bo v državi zadosti spoštovalo in gojilo ljudsko zdravje. Znameniti angleški državnik Disraeli je dejal: «Lahko ima-

te najlepšo kraljevino, lahko so državljani razumni in marljivi, industrija in kmetijstvo napredna in cvetoča, vse umetelnosti naj cveto, arhitekti naj grade svetišča in palače; imejte za obrambo tudi vojsko, orožje, mornarico, topove, — toda če se prebivalstvo ne množi, če leto za letom nazaduje v telesni konstituciji in moči, mora narod pri ali slej izumreti. Prav zaradi tega smatram, da je skrb za ljudsko zdravje prva dolžnost vsakega državnika.»

Ni čudo, če so izginile mnoge države in narodi, ko so se v njih zalegle in vgnezdile pogubne bolezni. Dovolj znana sta primera rimskega cesarstva in stare Grčije. Rdečepoltih Indijancev v Ameriki ni v tolikih množinah pokosilo orožje belokožcev, kolikor so jih pomorile kužne bolezni, ki so jih zanesli v njihove vrste osvojevalci. Turški general Mahmut Muktarpaša trdi, da v balkanski vojni l. 1912. niso premagali Turkov balkanski zavezniki, marveč jih je porazila njihova po sifilisu povzročena neopornost, zakaj sifilis se je v poslednjih desetletjih pred vojno silno razširil po vsej Turčiji. Potomci okuženih staršev so bili mehkužni in brez vojaškega duha, pravo nasprotje zdravih in krepkih bolgarskih kmetov.

Po Jirečku je začelo v 14. stoletju prodirati v jugovzhodno Evropo pastirsko prebivalstvo. Po propasti Kumanov in Tatarov se spuščajo karpatski Romuni v nižave in zasedajo kneževini Valahijo in Moldavijo. Albanci se selijo s svojih planin v Tesalijo in Epir in naseljujejo grške kraje, ki jih je opustošila kuga. Pa tudi v prodiranju Turkov v Evropo vidi Jireček zmago pastirjev nad poljedelci in meščani.

Tudi v naših deželah — sklepa Jireček — so bili pastirji vsekdar najsilnejši element; vojne, kuge in slaba leta so jim škodovala znatno manj nego poljedelcem na ravninah. V naših gorah je prof. Richter ugotovil telesno lepo, krepko in moralno trdno raso, ki je ustvarila dve svoji državi, a Cvijič je dognal, da je tu sedež najbolj ekspanzivnih plemen z močnimi, vrlimi, energičnimi in hladnokrvnimi možmi.

Gorci Dinarskih planin so naselili nizke kraje med Dunavom, Adrijo in Vardarom, proti Ohrskega jezera in južno od njega. Z razredčenjem poljedelcev in prodiranjem gorcev se je izpremenilo splošno stanje našega naroda in je v srbsko-hrvatskem delu znatno na-

zadoval svetel tip; nadvladal je temni in mešani, tkzv. brahikefalni tip visoke postave, imenovan tudi dinarski, ki je znatno vplival tudi na Slovence.

Zdaj pa nekaj podatkov o tem, kako so v južnoslovanskih deželah razsajale nalezljive bolezni:

V južnejših deželah so bili pri nas dolgo časa samo grajski dvori, samostani, kmečke vasi in pastirska naselja, dočim so bila mesta sila redka. Dubrovnik je prvi postavil temelje meščanskemu življenju srednjeveških južnoslovanskih držav. Vendar mu ni uspelo, da bi se bil razvil v večje mesto, ker so skozi dve sto let pustošile v njem epidemije in mu pomorile več kot 60.000 prebivalcev, a tudi v zaledju ni mogel iz istih vzrokov dobiti dovolj človeškega materiala.

O Bosni piše Kuripešić l. 1526., da je zbog kuge, ki je ondi često morila, sila redko naseljena. Iz poročila, ki ga je poslal bosenski škof Francisco di Stefanu papežu, izvemo, da je štela Bosna koncem XVI. in na začetku XVII. stoletja manj kot 200 tisoč duš. Fra Nikola Lašvanin in Mula Mustafa Bašeskija, pa zapiski naših neimenovanih fratrov pripovedujejo — včasih zelo živo — o poraznem delovanju kuge in ostalih kužnih bolezni, ki so morale Bosno v XVII. in XVIII. stoletju; velike praznine med prebivalstvom so morali zamaševati priseljenci iz raznih krajev, zlasti pa gorci. Nič boljše ni bilo v Vojvodini. Tudi v Srbiji so imele bolezni velik vpliv. Car Dušan je postal žrtev malarije, albanskega vladarja Skenderbega Kastrioti je vzela kuga; z njegovo smrtjo je bil zadan težak udarec borbi ondtnih kristjanov zoper Turke. Nemara bi katastrofa Srbije l. 1813. izostala, če ne bi Črni Jurij zbolel za trebušnim legarjem.

Napoleon je krenil v Rusijo s 600.000 vojaki, vrnil pa se je z 80.000 mož. Pri Borodinu je izgubil 35.000 oseb, ostale izgube pa gredo po večini na rovaš kužnih bolezni, predvsem tifuza. Potemtakem niso Napoleona potolkli Rusi, temveč pegavec in griža.

Za časa krimske vojne l. 1853. so samo Francozi imeli 20.040 vojnih izgub, pegavec in kolera pa sta pomorila 26 tisoč 283 oseb. V vojni med Avstrijci in Prusi l. 1866., ki ni trajala niti 3 mesece, je pruska vojska izgubila od orožja 3473, radi kolere pa 4529 mož. Avstrijci pa so izgubili od orožja 6378, od ko-

lere pa 10.079 oseb. V zaledju je umrlo za kolero: v Avstriji 110.000, na Pruskem 120.000 mož. Torej je tudi to vojno odločila epidemija. Če ne bi bile zdravstvene razmere v Avstriji skrajno slabe, ne bi bila Avstrija kar zlepa sprejela pruskih mirovnih pogojev.

Sanitetni polkovnik dr. Stanojević navaja, da je od julija 1914. do demobilizacije poginilo v srbski vojski od orožja 52.099, umrlo pa 87.853 vojakov. Predkumanovska Srbija je štela pred svetovno vojno približno 3 milijone ljudi, a statistika l. 1921. jih je našla na tem ozemlju 2.600.000; tako je torej Srbija izgubila v vojni 400.000 ljudi. Poglavitni vzrok so pač epidemije, predvsem pegasti legar v letih 1914-1915. Sanitetne razmere so bile takrat tako strahovite, da se nam danes vidijo kakor v legendah.

Sedanje zdravstveno stanje

Nihče naj se ne prestraši števil, ki jih bomo zdaj navedli; so za vsakogar zanimive in podučne in zaslužijo najširšo popularnost.

V letu 1923. je bila splošna umrljivost v 16 evropskih državah pod 17 do 9,9 na 1000 prebivalcev, dočim je bilo pri nas tako-le: Na Hrvaškem in v Slavoniji 24,2, v Bosni in Hercegovini 22,4, v Vojvodini 21,8, v Sloveniji 19,2, v Srbiji 18,1. Z nami je na isti stopnji Romunija (22,5), Rusija (21,6), Španija (21,2), Bolgarska (20,7) in Madžarska (19,2).

Prirast prebivalstva je iznašal leta 1923, v Rusiji 19,1, v Franciji 2,4. Izmed naših pokrajin je bil v Bosni in Hercegovini 16,3, v Srbiji 16,0, v Sloveniji 12,2, Hrvaški in Slavoniji 8, v Vojvodini 7,3.

Umrljivost dojenčkov in majhnih otrok je bila — računana na 100 novorojenčkov — najvišja v Romuniji (20,6) in najnižja na Nizozemskem (5.). V naših pokrajinah: Vojvodina 26,7, Hrvatska in Slavonija (l. 1922.) 22,2, Slovenija (l. 1923.) 13,5, Bosna in Hercegovina 13,2, Srbija 11,9.

Za tuberkulozo umrje v Jugoslaviji vsako leto 40.000 oseb.

Za malarijo boluje v naši državi kakih 800.000 oseb.

Od akutnih kužnih bolezni je v poslednjih letih obolelo 372.000 oseb, umrlo pa 42.473.

Pri nas se zdravi samo v ambulatorijih za spolne bolezni 1,5% — 2,5% prebivalstva, medtem ko je v nekaterih

krajih sigurno okuženih 10% — 20% prebivalcev, ponekod celo 60% (endemična sifilis).

Razmerje spolov med spolno bolnimi je naslednje:

V Švici je bilo izmed 6592 notiranih 75,7% moških in 24,3% žensk, na Češkoslovaškem od 4360 zabeleženih slučajev 78,2% moških in 21,8% žensk, v Jugoslaviji izmed 62.645 notiranih slučajev 66% moških in 33,6% žensk.

Nevarnost teh bolezni je v naši državi tem večja, ker so zelo razširjene tudi med ženskami, ki okužijo mnogo moških, vrhu tega so bolne za sifilisom osebe v najboljših letih, posebno hude pa so posledice v rasno - higijenskem pogledu.

Po raznih poročilih in računu nekaterih strokovnjakov se popije v Jugoslaviji alkohola in sicer:

66 milijonov litrov žganja v vrednosti 1 milijarde 320 milijonov Din,

240 milijonov litrov vina v vrednosti 1 milijarde 200 milijonov Din in

310 milijonov litrov piva v vrednosti 1 milijarde 240 milijonov Din.

O zdravstveni politiki Jugoslavije pričujemo naslednji podatki:

L. 1927. je imelo ministrstvo narodnega zdravja 387 naprav oziroma oddelkov in sicer:

Osrednji higijenski zavod v Beogradu, Higijenski zavod z zdravstveno šolo v Zagrebu, šola za dojlje v Beogradu, 19 dispanzerjev za matere, dojenčke in majhne otroke, 64 šolskih poliklinik s kopeli, 32 domov Narodnega zdravja, 48 antituberkuloznih dispanzerjev, 20 zdravilišč in okrevališč z 2000 posteljami, 24 ambulatorijev za pobijanje trahoma, 62 ambulatorijev za kožne in spolne bolezni, 6 higijenskih zavodov, 34 epidemioloških oddelkov, 4 bakteriološke postaje in 104 zdravstvene postaje.

Ogromen boj je vodila naša država zlasti z malarijo, ki je najhujši bič za Makedonijo; ta boj pa je tako zanimiv in pomemben, da bomo o njem izpregovorili obširneje ob drugi priliki. Morda je naša socialna zdravstvena politika eden redkih pojavov, ki lahko po svojih uspehih zanima tudi tujce. Pri tem je treba imenovati moža, na čigar plečih leži vse to ogromno delo: dr. Andrija Štamparja, apostola socialne medicine v Jugoslaviji.

Janko Kač

Kako bomo lačne nasitili?

Kmetijska produkcija se dá povečati, da bodo naša polja rodila štirikrat več. — Kako znanstveniki rešujejo socialni problem vsakdanjega kruha.

Prigodom jubilejne kmetijske razstave v Ljubljani so pisali listi o vseh mogočih in nemogočih rečeh, o oddelku, ki tvori temelj napredka našega poljedelstva, pa ni nihče razpravljal. V mislih imam Semenogojško postajo v Beltincih. Dolga leta tihga znanstvenega dela pod vodstvom g. inž. Mikuža so rodila sijajne uspehe v selekciji žita.

VSEUČ. PROF. DR. FRAN JESENKO,
znameniti slovenski botanik

Kaj znači selekcija, kako jo vršimo?

Selekcijo imenujemo odbiranje takih rastlin pred žetvijo na polju, ki kažejo posebno rodovitnost ali pa odpornost proti raznim boleznim ali klimatskim nepravilnostim (n. pr. odpornost proti pozebi) in razmnoževanje letih z namenom, dobiti nove vrste (inačice), ki bo-

do ohranile tudi v potomstvu te posebnosti neizpremenjene.

Prav za prav ni na stvari nič novega. Prvi in najvestnejši odbiralec je narava sama, ki vrši neutrudno in brezobzirno to nalogo od vsega početka. Slabo, bolno in nedovršeno propada, da dá prostora močnemu, zdravemu dovršenemu bitju. Selekcija je le pomaganje naravi pri tem snovanju, deloma nezavestno, deloma zavestno. Nezavestno, iz gole vztrajnosti in nujnosti, je izvršil kmet v hribih na neprikladni, pozebi podvrženi zemlji selekcijo *ovsa*. Dobro tri četrtine prvega pridelka mu je uničil mraz. Deloma zbog pomanjkanja denarja za nakup drugega semena, deloma zaradi žilave odpornosti kmeta v boju z naravo je posejal tudi drugo leto ta oves, ki je srečno preživel trdo preizkušnjo mraza. Drugo leto je bil pridelek že boljši in je dobro obrodlila že polovica posevke... V več letih si je vzgojil vztrajni kmet oves, ki ga seje že v jeseni in mu dozori zaradi zgodnje setve mnogo prej kot navadni oves ter je popolnoma neobčutljiv proti pozebi.

Zavestno, a nesmotreno selekcionirajo kmetje koruzo, tako da odbirajo najlepše pravilno razvite klase in vzamejo od teh za seme le zrnje iz srednjega dela klase, ki je najpogostejše razvito. Pri tem pa jemlje vsak poljedelec le svojo staro vrsto, ki jo je podedoval že od prednikov, katere donos morda ni na višku in čije odpornost je dvomljiva.

Beltinsko semensko žito

Semenogojne postaje, ki jih imajo druge poljedelske države na tisoče, delajo to smotreno, zavestno. Leto za letom odbirajo na svojih poskusnih poljih najboljše rastline ter jih razmnožujejo iz roda v rod. Tako je vzgojila beltinska postaja pšenico, ki daje na ha 42 meterskih stotov, kar znači *potrojenje običajnega donosa* v naših razmerah. Prav tako je dosegla beltinska postaja tudi pri vseh drugih žitnih vrstah krasne uspehe. Delo odbiranja se nadaljuje.

Če bi se kak praktičen poljedelec zanimal za nakup, naj se ne boji pomisleka, češ, ondi na postaji so druge razmere; če bi jaz sejal te vrste, ne bi dosegel takih uspehov. Lastnosti, ki jih dosežemo z odbiranjem semena, so stalne lastnosti. Le skrajno zanikrno obdelovanje in slabo gnojenje bi moglo zmanjšati pridelek. To pa opazimo prav tako, morda še hujše, tudi pri navadnem semenu.

Kitajski način obdelovanja

Imamo pa tudi način, da donos tega odbranega blaga zopet pomnožimo. Način je prastar. Iz nujne potrebe, prehraniti na mali rodni ploskvi pol milijarde ljudi, so se Kitajci, najstarejši pojedelski narod, domislili, da obdelujejo žlahtna žita prav tako kot obdelujemo mi koruzo. V razdalji 20 krat 20 cm posade po tri zrna pšenice ali drugega žita. Ko požene po treh tednih rastlinice tretji list, odstranijo odvišne rastline tako, da ostane na vsakem mestu le ena rastlina. To rastlino obsujejo, da gledajo le vršički listov iz zemlje. Tako obsuta rastlina požene iz zasutih kolencev prav spodaj šope korenin, višje pa 5 do 10 novih bilk, tako zvanih obrastnikov. Čez tri tedne, ko dobijo le-ti obrastniki tretji list, obsujejo zopet ter dobe od teh obrastnikov nove obrastnike drugega reda. Po možnosti ponove to še tretjič. Tako zraste iz enega zrna cel grm, ki klubuje s svojimi močno razvitimi koreninami suši, z močno do 2 m visoko slamo pa poleženju. To je najlepši vzgled skupnosti — zadruga. Dočim bi bila posamezna bilka izpostavljena tisočerm nevarnostim, se jih strne cela gruča okrog matične rastline in lahko kljubuje vsem neprilikam. Ko žito doraste, nudi veličasten pogled, kako valuje 12 do 15 cm dolgo klasje in poje v vetru kot ubrana himna rodovitnosti, saj je pognalo iz enega zrna 30 do 50 klasov z 80 zrn. In kakšna zrna! Kot svežepčene lepo zalite žemljice. Donos se potroji, početverji!

Ne mislite, da je to nedosegljiva godba bodočnosti. O ne! Rusija, Nemčija, Danska in vse druge napredne poljedelske države že obdelujejo žito na opisani način! Nikoli ne pozabim silnega vtisa, ki ga je napravilo name v Welsu v Avstriji »po kitajsko obdelano polje!

Kanaan se je povrnil in Bog je vzel prekletstvo zemlji!

Pa je obdelava predraga, prezamudna — porečeš! Če ti slično delo pri koruzi, krompirju, pesi itd. ni predrago in prezamudno, ti menda tudi ne bo pri žlahtnejših žitih. Kako skrbno obdeluje kmet vse druge sadeže, le najžlahtnejši proizvod naše zemlje, pšenico, spravi v jeseni v zemljo, potem pa —: »Križ božji, da bi stotero obrodilo!« Nega je kakor pri živalih tako posebno pri rastlinah pol reje.

»Kruha, kruha ...«

Ta kitajski način vzgoje žita je pa predvsem silne socialne važnosti, ker je kruh temelj vsega narodnega gospodarstva. Ko je Jezusa po štiridesetdnevem postu, preden je stopil kot socialni reformator pred svet, hudič v puščavi skušal, rekoč: »Ako si sin božji, reci, da bodi to kamenje kruh!« je izkušnjavec pokazal na temelj socialnega vprašanja. Kdor bo dal lačnim kruha, za tem bodo množice, zakaj kruhi je žarišče vsega pehanja nezadovoljnih mas. Dajmo kruha ljudem, ko ga lahko damo!

Socialno najbednejši pri nas niso nikakor industrijski delavci, čeprav jim reže kralj kapital le tanke kruhke. Najbednejši so pa nas kočarji in mali posestniki, ki so vezani s tisočermi vezmi na svojo revno, pičlo grudo. Dvoje delavnih ljudi se zveže in stiska grudo. Pridejo otroci, cela kopica zdravih, rdečeličnih otrok, ki ponavljajo venomer: »Kruha, kruha!« Zaslužka ni vso zimo nič. Še poleti ne, odkar je stroj spodrnil kosca, spodil mlatiča, odpravil kopača. Rdeča ličeca sivijo v jetiko in vedno hujši je krik: »Kruha, kruha!« Koliko prostora zavzemajo še vedno na naših pokopališčih grobki z belimi križci!

In vsega tega ni treba! Na mali ploskvi enega mernika posetve, ki da v najboljšem primeru 7 mernikov pridelka, lahko pričarajo te drobne vedno lačne stvarce igraje 20, do 30 mernikov najboljšega žita. Kaj pomeni tisto malo okopavanja in obsipanja v primeri s toliko povečanim pridelkom! Vam malim posestnikom, vam kočarjem, ki bolj ljubite malo ped zemlje kot kralji svoja kraljestva, vam sem namenil te vrste.

Kdo nam je dal najboljšo moč, ki merijo zvezdam tek, ki prisluškujejo tajnostim življenja, kdo najmočnejše roke, ki bijejo takt v jamah, plavžih, tovarnah? Naš mali kmet! Zato mu vrnimo njegov trud, da mu povemo in pokažemo, kako delajo druge čuda v poljedelstvu. Da bo nehal tisti žalostni krik »Kruha! kruha!«, ko so prazne kašče. Da bodo dalje rudela vesela ličeca. Da bom potisnili v kot tiste bridke grobke z belimi križci...

Dr. Jesenkovi križanci rži in pšenice

Imamo pa še tretji način pomnoženja kruha. Kar se dotlej ni posrečilo nobenemu veleumu — naravoslovcu, to je dovršil z vztrajnim, dolgoletnim naporom naš človek, vseuč. prof. dr. F. Jesenko, ko je dobil leta 1909. plodne križance med pšenico in ržo, dočim je bilo do takrat neovrženo dejstvo, da so taki križanci vsi neplodni. V kateremkoli jeziku pisano knjigo o žitogojstvu vzamete v roke, povsod najdete ime dr. Jesenka. Pri nas je vedelo za stvar le nekaj njegovih učencev in znanstve-

nikov, dočim je učenjak sam nadaljeval tiho svoje delo in je vzgojil že četrtri rod tega križanca, ki kaže že precej utrjene posebne znake: dolžina klasa z 90 zrn, odpornost proti boleznim in pozebi ter izborna moko, kot najfinjše pšenične vrste. Par ljudi je razblinilo to dejstvo v neokusno fantastično, pravljico. Našel se je celo jurist, ki je odločno zahteval, da se mora ta novost zaščititi s patentom, da ne bodo drugi uporabljali to metodo. Vse to nam kaže, kako daleč smo še oddaljeni od človečanstva, ko dirigira celo v znanstvenih stvareh časniki občinstvo.

A vendar se nam odprejo nove možnosti. Če spojimo uspeh znanstvenega dela z umnim gnojenjem in umnim obdelovanjem, pridemo do združitve s kitajskim načinom obsipanja. S pomočjo obojih se bo pomnožil kruh, bodo še bolj pordela ličeca. Tisti bridki beli križci, ki plakajo na naših grobkah, se bodo umaknili pesmi, solcu in smehu...

Kdo je že začel pri nas? G. I. Kupnik, veleposestnik v Koprivnici, p. Podplat. Če meni ne verjamete, vprašajte njega, rad vam bo odgovoril.

Rad. Peterlin-Petruška

V gorah našega Korotana

Dobrač (2167 m)

Imam planinsko legitimacijo, toda v Podrožčici me zanjô niti ne vpraša nikdo. Postajni načelnik mi še svetuje, kako naj potujem na Dobrač: najbolje je iz Beljaka preko Svetega Duha; v šestih urah sem prav lahko gori.

Vozim se po lepih slovenskih krajih mimo Št. Jakoba v Rožu in Baškega jezera. Ljudje vstopajo in izstopajo. Slišiš enako nemški in slovenski govoriti in nič ne čutiš nemškega pritiska na slovensko okolico. Oni težki mračni dnevi »Heimwehra« so minili, da bi le za vedno! Potrebno je mirno sožitje kakor Slovencem tako tudi Nemcem. Vsakemu svoje, pa — mirna Bosna!

Ob enajstih sem v Beljaku. Mesto sem si ogledal že pred tremi leti in zato se ne ustavim, temveč jo mahnem takoj proti Sv. Duhu. Grem skozi dve vasi: Görttschach in Pögeriach jih naziva občinska deska. To so naše nekdanje Goriče in Podgorje. Tudi hiše

so čisto gorenjske in s hodnikov vise lepi rdeči nageljni. Iz hleva prihaja gromko govorjenje. Ustavim se in poslušam: Tako rad bi imel, da bi čul slovensko govorico, toda besede so — čisto nemške.

Počasi stopam kvišku, tu in tam se ustavim, da utrgam kakšno jagodo ali borovnico in se ozrem malo nazaj. Pri Svetem Duhu sem okrog dveh popoldne. Lepa planinska vas — letovišče je to, par hotelov in zavetišče društva »Naturfreunde« ima vedno dosti gostov.

Od severa se vlečejo težki oblaki. Vprašam ljudi, kaj mislijo, ali bo deževalo. Pogledajo in pravijo, da se ni bati nevihte. Toda ne grem niti četrte ure daleč iz vasi, pa potegne nenadoma taka sapa, da se drevje skoraj do tal priklanja; za obromkom se zabliska in zagrmí in usuje se toča, za točo pa huda ploha. Spustim se po jarku na ma-

lo livadico sredi gozda, sedem na nahrbtnik in se pokrijem s svojo novo pelerino iz »velblodove dlake«. In veste kaj: zares ne pusti k meni niti kapljice dežja!

Čez pol ure je nevihta pri kraju in zopet sije skozi drevje modrina neba.

Okoli petih pridem iz gozda k prvi planinski koči. Od tukaj naprej je svet odprt. Cesta vodi skoraj vedno po hrbtu gore, tako da imaš ves čas krasen razgled skoraj na vse strani. A zrak je po nevihti tako čist, da šteješ lahko hiše ob Vrbskem jezeru in se ti smehlja v večernem solncu Celovec, kakor da bi ga imel na dlani.

Pot je od prve kočice dalje precej zložna, toda v koči sem pil pivo in noge so mi zdaj težke in nerodne. Sicer pa se mi tudi preveč ne mudi, saj hodim po odprtem svetu in ne morem zgrešiti niti v temni noči, saj me spremljajo ves čas telefonski drogi. Cesta je tudi široka, kakor da bi bila deželna prve vrste.

Ves položni in široki hrbet Dobrača je krasna sočna planina. Polno živine se pase po njem, toda pastirskih koč, razen ene ali dveh, ne vidiš; so bolj stran od ceste.

O mraku sem slednjič pri koči Nemško-avstrijskega planinskega društva tik pod vrhom. To je veličastni dom Ludviga Walterja, ki stoji na tem mestu že nad sto let, kakor pove vzdana marmorna plošča pri vходу v spodnje zidane prostore. Na žigu kočice je označeno 2167 m nad morjem, kar pa ni res, ker stoji kočica dobrih 50 metrov pod vrhom Dobrača.

V koči je ta lepi večer le kakih deset turistov. Silno srečne se čutijo, ker uživajo z verande tako krasen razgled in se jim obeta še krasnejše jutro. Veselega čebljanja ni ne konca ne kraja. Pijejo pivo in vzbujajo spomine. Pred svetovno vojno so bili že enkrat gori in oskrbnik jim mora prinesiti spominsko knjigo onega leta. In res po dolgem enournem iskanju se najdejo v knjigi lastnoročno zapisani. Kaj, kdo bi si mislil?

Po večerji stopim malo pred hišo. Krasna noč. Nebo vse v zvezdah. Doline pod menoj vse posejane z električnimi lučmi; posebno obrežje Osojskega, Vrbskega in Baškega jezera in tam spodaj Beljak in tam dalje Celovec!

Zjutraj sem pred solničnim vzhodom na vrhu. Visoke Ture z Velikim Klekom in Sonnblickom so tako čiste, ka-

kršnih še nisem nikdar videl niti s Triglav. In tam zadaj tirolske gore in Dolomiti. In Karnske Alpe in Julijske, in Karavanke in Savinske planine! In doline pod nami: zelena Zila in Rož in Podjuna in druge. Vse tako jasno, vse tako razločno, kakor da se nam je čez noč približalo na sto korakov. Sedaj pa se pokaže izza Svinjske planine solnce nebeško in ozlati Triglav in Jalovec in Mangart in ves širni planinski svet zagori za hip v njegovih žarkih. Nastal je dan in iz dolin priplava jutranji pozdrav zvonov in že prihaja od bližnjih svinčenih rudnikov šum novega dela.

Preden se spustim po drugi poti naravnost v Zilsko dolino, obiščem še obe cerkvi: rudarsko — »nemško« in šo slovensko. Slovenska je vsa zapuščena in izropana: niti enega kipa, niti najmanjše slike ni v nji. In zaprta je, da ne moreš vanjo. Pa se naslonim na odprto okno in molim glasno? Oče naš ...

Od slovenske cerkvice me pelje pot po strmi severozapadni strani doli v vasico Čajno v Zilski dolini. Tako nekako hudo mi je pri srcu, sam ne vem, zakaj. Razveselim se šele, ko zaslišim na pokopališču ob čajniški župni cerkvi milo domačo slovensko govorico.

VZROKI RAHITISA (ANGLEŠKE BOLEZNI)

O mehčanju kosti sodijo, da ga povzroča pomanjkanje vitaminov v hrani. Tako je dognal s poizkusi angleški fiziolog Mellamby l. 1918. — Nemca Vogel in Lassowitz sta trdila, da rachitis nastaja radi pomanjkanja svetlobe. Ameriški fiziologi so dognali s poizkusi z belimi mišmi, da ima slednja podmena nekaj zase. Črne miši je zdravil del časa nego bele in jih je moral tudi daljšo dobo izločiti solničnim žarkom. — Nekateri so trdili, da rachitis mine, če bolnega otroka obsevamo z ultravijoličastimi žarki. Tudi to je bilo potrjeno. Mellamby je dokazal, da gre za sovislost med vitamini in ultravijoličastimi žarki, ki pospešujejo razvoj vitaminov. Ne vemo pa, za katere vitamine gre. Pripočajo oves, češ, da ima obilo vitaminov. V resnici pa oves vpliva škodljivo, ker je enostranska hrana. V rodlini, kjer se je pet otrok enako hranilo, enako sočnelo in dobivalo enako vitaminsko vsebino, sta dva otroka trpela za rachitisu. Zakaj? Gre za vpliv dednosti in še za vplive, ki jih ne poznamo. To kaže, da čaka znanost na tem področju še mnogo dela.

G. Mačhet

Zakleti kozak

(Dalje)

X.

Jož, čvrsto je zidovje strašnega stolpa! Tako je čvrsto, da bi se razletele v prah kamenite krogle največjega topa, če bi bil kdo streljal po stolpu!... A tudi železne rešetke v ozkih linah so čvrste; rja jih ni vzela in čas jih ni omajal, čeprav stoji že dolgo — predolgo ta strašna ječa. Stoletni stok nesrečnih ujetnikov ni podrl proklete verige. Še vedno visi na mogočnem krogu z obokanega stropa, še vedno stiska kozaški vrat, čeprav so se lili po nji potoki in reke človeških solz. Ne pride jetnik iz tega groznega stolpa, naj bi tudi vse miši, kar jih je na svetu, pričele grizti z ostrimi zobmi mogočno zidovje. Samo ena pot vodi iz ječe, in še ta gre na morišče!...

V celici sedi priklenjeni kozak in čaka jutra in neusmiljene smrti. Divji stepni konji ga bodo živega strgali na kose, in črni krokarij poneso po stepi bele kozaške kosti... Prezgodaj si se smejal, kozače, nad kletno veščico, prezgodaj si se bahal! Ali ne bi bilo bolje, da bi bil poslušal nasvete dobrih ljudi in se ne bi sukal okoli vsakega krila? Zakaj nisi prej pomislil, da lahko naletiš na peklensko pogubljenko? Zakaj se nisi vprašal, ali je vredna tvoje pogumne glave in licarske slave? Tako ne bi končal junaškega življenja na sramotnem morišču! — A kaj je kozaku za morišče? Kaj mu je smrt, če ji je stokrat pogumno gledal v oči sredi bitke, ko so njegovi tovariši padali kakor klasje pod srpom! Hujše od smrti in nestrpne muke mori kozaka prokletstvo. Vsa domovina ga bo imela za izdajalca, ker je povzročil gorje in nesrečo, ker je po njem razžaljeni khan postal iz prijatelja hud sovražnik. Sto in sto let bodo kleli njegov spomin. Sramota mu pade na glavo, in nihče ga ne bo branil, nihče ne poreče, da ni bil kriv. — Oj komu si zaupal, velemožni hetman, batiško kozaški? — bo vsak govoril. Mar si imel premalo zvestih kozakov na Ukrajini, da si izbral ničvredneža?

Samo to je mislil praded in je obupno jokal v ječi.

Bridke so bile njegove solze. Ne daj, Bog, takih solz tudi sovražniku! Ne daj, o, Usmiljeni, takih solz nikomur na zemlji! — Prišel je večer; tih in vesel je rdeče pobarval ozke line. Zarja je vzplamtela na čistem nebu in mežikala jetniku skozi železno rešetko, ko da bi plakala z ubožcem vred... Spodaj so rožljale verige. Po težkem delu so se vrnili ubogi sužnji; izmučeni so sedli kraj stolpa in jeli govoriti o tih zarji na ljubi Ukrajini. Jož, tam je mirno in svetlo. Tam buči mogočni Dnjeper, svobodno kozaštvo skače po stepi in dekleta pojo pesmi! Jož, ko bi te vsaj v sanjah zagledali, domovina predraga! Vsaj s tem nas potolaži v težkem suženjstvu! Jokajo se reveži in praded plaka z njimi, dasi ga ne vidijo in ne vedo, kdo je v stolpu. Slišal je praded, kako prosijo ubogega slepca, ki so mu Tatari iztaknili oči, naj jim zapoje domačo dumo, da jim olajša srce.

Božji starec je ubral svojo kobzo.³⁾ Žalostno so zažvenketale strune v tihem večernem zraku in trepetaje so odmevale v kozaških srcih. Praded je pozabil vse drugo na svetu; slastno je poslušal čudne besede neznane mu dume.

»Oj, davno, predavno je bilo, a ga ni v Ukrajini kozaškega srca, ki bi bi'o to pozabilo... Oj, so šli Lahi na tri šlahi,⁴⁾ a Tatari na četiri... Šli so Lahi in kozaki kakor bratje, roka v roki, srce ob srcu, z eno mislijo... Šli so na častno pirovanje; šli so zavret vroče, rdeče pivo Dvignili so se v boj za krščansko deželo, da store konec nevernikom in rešijo uboge sužnje... Spredej jezdi pan kralj, levo od njega — kraljevič, desno pa naš kozaški batjko, hetman Konaševič-Sahajdačni...⁴⁾

Še samo solnce je obstalo sredi neba, ker še ni videlo na zemlji toliko mogočnosti in sijaja. Iskri konji rez-

³⁾ gusle.

⁴⁾ poti.

⁴⁾ L. 1621 je porazil kralj Sigismund Wassa v zvezi s kozaki mladega sultana Osmana.

³⁾ V XVII. stoletju so rabili samo kamene krogle.

getajo, da se trese zemlja. Ostri meči se blišče, kakor da bi gorel zrak. Kopja so se dvignila kakor gozd, a prapori so zasenčili vso vojsko in jo varujejo vročega solnca . . . Bobnice in bobni votlo grmijo, in doneče pojo trobente . . . Slava vam, slavni vojščaki, obramba krščanstva, — slava!

Tedajci pa veli kralj: — Izberi si, velemožni hetman, najboljšo svojo stotnijo, pa naj pojde na poizvedovanje za sprednjo stražo! Nevernik se nam umika; boji se viteškega boja. Pošlji, hetman, najboljše orle, kar jih imaš na Ruskem!

Pan hetman pa odgovarja kralju: — Nimam, jasni kralj, nobene slabe stotnije. Vse so enake, vse so ti zveste . . . Poslal pa bom Harjkovo stotnijo, ki ne more dočakati boja. Preveč srbe mladi krempnji tvoje orliče! — In Harjko je skical svojo stotnijo. Zavriskala je in zletela v daljavo, da je zastokala široka stepa . . .

Našli so sprednjo stražo nevernikov in so jih napadli. Potegnili so sablje, ne da bi pomislili, ali so kos premoči . . . Daleč so zleteli mladi orli, razvnela so se pogumna srca. Niso videli, da so jih obkolili neverniki. Niso razumeli, da so srečali vso sultanovo vojsko . . . Šele potem so pregledali sovražne neskončne vrste. A takrat se je nabralo že toliko Turkov, da kozaki niso mogli niti okreniti konj. Razjahali so junaki in se zakopali. Bili so se ves dan z vso sultanovo vojsko, bili so se še drugega dne. Ko pa je napočil tretji dan, je ostala samo polovica stotnije . . .

Tretji dan je zadela krogla v srce stotnika Harjka in slavni licar se je zgrudil na tla. Preden je umrl, je rekel ljubim bratom: — Držite se do zadnjega! Naj živi kozaška slava! A eden od vas se brž dotakni moje rane na srcu. Čim se je dotakne, postane ptica. Potlej pa zletí čez sovražni stan in ponesi vesti hetmanu. Hitro, hitro, kozaški bratje, dokler mi duša ne zapusti telesa.

Vsa stotnija mu je prisegla, da bo branila do zadnjega kozaško slavo. Izvolili so pogumnega mladega Jurka. Jurko se je dotaknil krvavečega srca, in je takoj postal drobna ptica. Zletel je v zrak, a kozaki so ostali v krvavem okopu. Bili so se v neravnem boju in so čakali pomoči . . .

Daleč je zletel Jurko, pa se je utrudil. Drobni ptiček je sél na vejico pod dekletovim okencem. Zagledal se je v

lepo panno in ni vedel, da je večšina hčerka, hujša od svoje peklenske matere. Izpremenil se je v kozaka in je šel panni hladit srce. A panna ga je vzljubila in mu je s prokletimi čari vzela spomin. Pozabil je kozak, kam so ga poslali, pozabil je, da je pustil brate v smrtni stiski. Nič več se ni spomnil domovine — in vse to zavoljo ljubezni . . .

Vsa stotnija — razen tega edinega — je bila padla v boju, kakor je prisegla Harjku. Pred svetli božji prestol so prinesle kozaške duše tožbo o izdajalcu in prosili, da mu podeli Bog zaslužen kaznen . . . Ker so padli v junaškem boju z neverniki, in zaradi njihovega poguma jim je dopustil Bog, naj določe sami strašno kaznen za izdajalca . . . Dolgo je mislila vsa stotnija — razen tega edinega — in je slednjič naprosila Stvarnika: »Velik je greh tega človeka, usmiljeni Bog, zato naj se ga vedno spominja. Ostane naj suženj svoje večše vse življenje in še potem, ko se vleže v mrzli grob. Počiva pa naj samo na Tvoj praznik,*) da bi še bolj hrepenel po miru, ki ga ne bo imel . . . Tudi prokleta večša naj ga vedno ljubi, naj si želi še večje ljubezni in naj se muči, češ, da jo premalo ljubi. Naj jima postane trpljenje ljubezen, zaradi katere je Jurko izdal bojne tovariše, krščanstvo, vero in domovino . . .

— Strašna je ta kaznen, — je rekel Stvarnik, — a bodi. Povejte še, koliko časa naj traja ta kaznen?

In mu odgovori stotnija — razen tega edinega: — Naj traja toliko časa, presvetli Bože, dokler se ne rodi na Ukrajini dober kozak, ki se bo zaljubil v to večšo in končal pregrešno ljubezen, ne da bi sam pozabil na svojo kozaško čast, pravoslavno vero in domovino . . . Naj takrat izgubi večša proketo lepoto in se zvrne v pekel. Jurko pa naj se vleže v grob . . .

Oj, davno — predavno je bilo, a ni ga na Ukrajini kozaškega srca, ki bi bilo to pozabilo . . .

— Ehe! — je pomislil praded, ko je poslušal dumo do konca, — zdaj pa vem, kdo je bil ta blede kozak! Izdajalca Jurka sem rešil! O, Jurko, — je zaihtel, — pomagal sem ti in zdaj mirno ležiš v grobu. Ti pa si me pahnul v nesrečo z domovino vred. Nihče ne

*) t. j. ob nedeljah.

bo vedel, da jaz nisem kriv. Mar nisem varoval hetmanovega pisma kakor očesa v glavi, mar nisem storil kozaske dolžnosti? Zdaj naj bom za vedno proklet . . . Mar mi nisi obljubil, Jurko, da mi boš vračnik? Ni čas, da počivaš! Vstani, pomagaj, kakor si dejal!

Mrzla senca se je vlegla na tla pred ihtočim jetnikom. Dvignil je glavo in videl, da ga gledajo skozi zaprta veka Jurkove mrtve oči. »Odpusti mi, Petro, slavni licar, — je rekel, — velika je moja krivica. Strašno sem hirepenel po počitku in sem šel spat takoj, ko si me rešil prokletstva. Dobro, da si me bil poklical. Naloženo mi je že, da ti pomagam. Velik je bil moj greh in zdaj ga poravnam. Ali hočeš takoj biti prost?

— Kaj bi tisto! — je rekel praded. — Ne misli name, Domovini pomagaj, Jurko, ljubljeni, reši jo khanskega maščevanja! — Proseče je sklenil roke. Težka veriga je zarožljala, ko je pokleknil pred mrličem: — Kaj mi je smrt? Zato me je mati rodila. Domovino reši, mojega pobratima in uboge krščanske jetnike!

— Ne jokaj, Petro! Potolaži se, čista kozaska duša! Jutri bo vse drugače, in vse bo po tvoji želji. Stari Fazil-Ahmet je prijatelj proklete vešče. Nji na ljubo je zamenjal hetmanovo pismo in poslal z njim k Samojloviču svojega sina Ahmetko. A ne bo tako, kakor misli . . .

Tako je rekel mrlič in se izgubil, a praded se je zahvalil Bogu in je takoj mirno zaspal.

(Konec prihodnjic)

† **MARIJA FEDOROVNA**, predzadnja ruska carica (glej str. 406)

Današnja umetniška priloga

Današnji številki je priložena reprodukcija fotografije našega fotografskega sotrudnika Empe: »Bled pred nevihto«. Slika prikazuje »biser slovenske zemlje« v jesenskem nastroju.

Zaradi gradiva o desetletnici osvobojenja smo morali izpustiti nekatere, za to številko namenjene članke, med njimi tudi nadaljevanje po!opisa »Od Ljubljane do Črnega morja«.

»ŽIVLJENJE IN SVET« stane celoletno 60 Din, polletno 30 Din, četrtnetno 15 Din, mesečno 6 Din. — Posamezne številke stanejo v podrobni prodaji samo 2 Din. — Naroča se pri upravi. Ljubljana. Prešerno a ul. 54.

Naročnina za inozemstvo: **ITALIJA** mesečno 2 liri, četrtnetno 6 lir, polletno 12 lir, celoletno 24 lir. — **FRANCIJA** mesečno 3 franke, **ČESKOSLOVAŠKA** mesečno 4 krone. **AVSTRIJA** mesečno 63 grošev, **AMERIKA** in ostalo inozemstvo 1 in pol dolarja na mesec.

Urejuje Božidar Borko. — Izdaja za konzorcij Adolf Ribnikar. — Za »Narodno tiskarno d. d.« kot tiskarnarja Fran Jezeršek. — Vsi v Ljubljani.

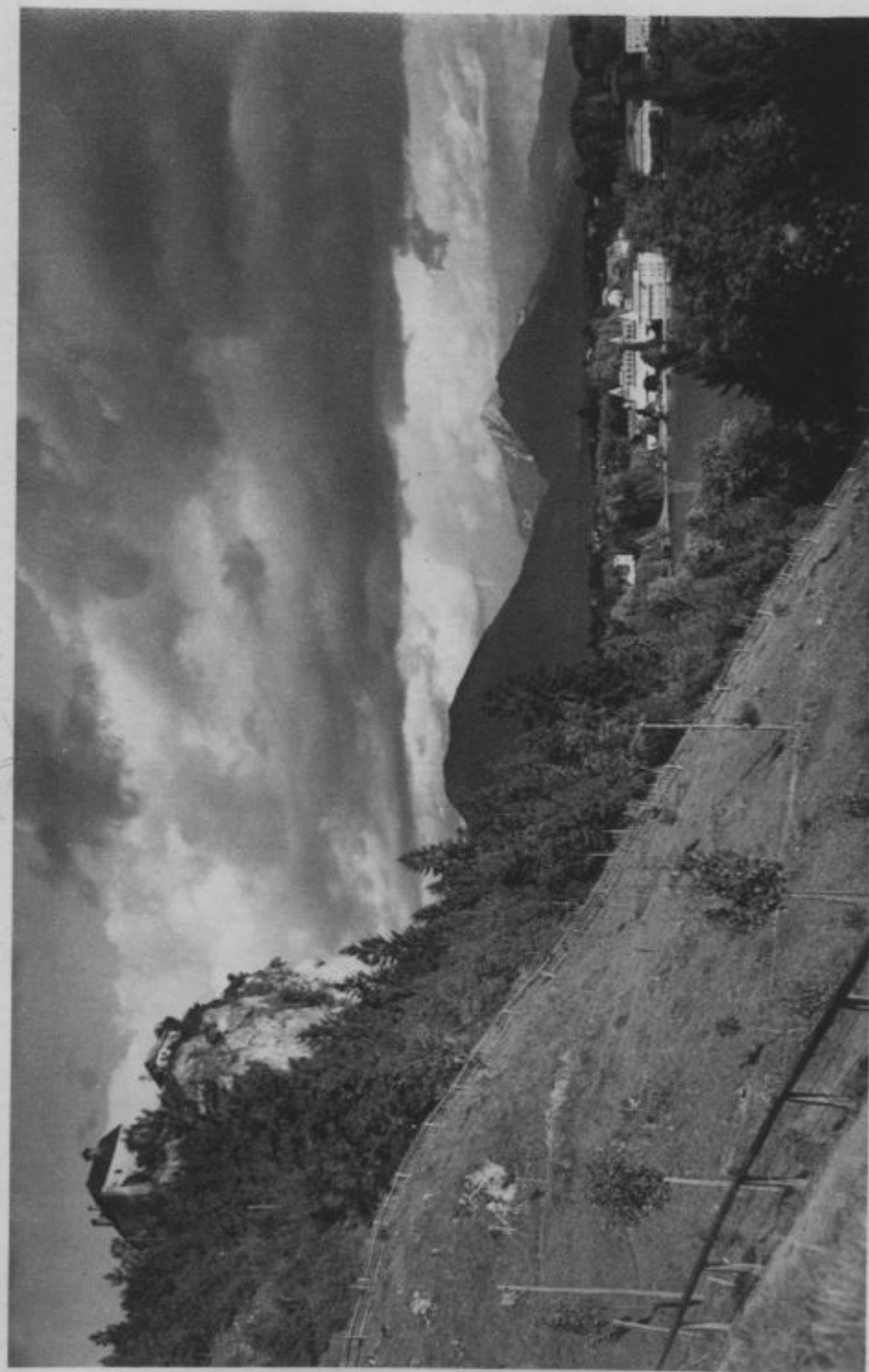

Foto Ente

Bled pred nevihto